

მარიამ ჩხარტიშვილი

როგორი უნდა იყოს სადოქტორო დისერტაცია?

პროფ. დიმიტრი შველიძის რეცენზიის პასუხად

ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის „შრომების“ VI, აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადების 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ, ტომში (2012, გამომცემლობა „მერიდიანი“, რედ. თ. ღუნდუა და ა. ბოშიშვილი) დაიბეჭდა პროფ. დიმიტრი შველიძის რეცენზია „დაგვიანებული გამოხმაურება ნაადრევი დისერტაციის შესახებ“.

რეცენზიას 44 საჟურნალო გვერდი უკავია და თავისი მოცულობით ბევრად აღემატება ამავე საიუბილეო ტომში წარმოდგენილ თითოეულ პუბლიკაციას, თავად იუბილარის ანუ აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის მოღვაწეობისადმი მიძღვნილ, მეთაურ წერილსაც კი, რომელსაც ჟურნალის მხოლოდ არასრული სამი გვერდი ეთმობა. მოცულობითი პარამეტრი, გასათვალისწინებელია, რადგან იგი არამარტო რეცენზიის ავტორის პოზიციას, არამედ, გარკვეულწილად, რედკოლეგიის პრეფერენციებსაც ავლენს. მის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, გამოვა, რომ პროფ. დ. შველიძისეული რეცენზია „შრომების“ ამ საიუბილეო გამოშვებისათვის უმთავრესი ფაქტია.

კი მაგრამ რა მოხდა ასეთი – იკითხავს გაკვირებული მკითხველი – მაინც რით გახდა ეს რეცენზია განსაკუთრებული საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის „შრომებისათვის“, ვისზეა საუბარი მასში? პასუხი შემდეგია: დ. შველიძის რეცენზია მიზნად ისახავს ნატო სონდულაშვილის სადოქტორო დისერტაციის – „ქართული ერთობა და ეროვნული იდენტობა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში“ – კრიტიკას.

ეს ფაქტიც უთუოდ გააკვირვებს საქმეში რამდენადმე ჩახედულ მკითხველს: ნატო სონდულაშვილი ხომ ახალგაზრდა მკვლევარია, რომელმაც გასულ წელს დაამთავრა თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტურა. 2012 წლის 26 ივლისს, დოქტორანტურაში სწავლის ვადის

ამოწურვამდე ორიოდე დღით ადრე მან წარმატებით (100-ქულიანი სისტემის მიხედვით, 97 ქულით იქნა მისი ნაშრომი შეფასებული) დაიცვა დისერტაცია სადისერტაციო კომისიის საჯარო სხდომაზე. რამდენიმე თვის შემდგომ კი ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ სადისერტაციო კომისიის აღნიშნული გადაწყვეტილება დამტკიცებულ იქნა. ამგვარად, დ. შველიძის ესოდენ ვრცელი რეცენზია სულ ახლახან ხარისხმინიჭებულ ახალგაზრდა ავტორს და მის წარმატებით დაცულ საკვალიფიკაციო ნაშრომს ეხება.

I

ეს რეცენზია ქართული ისტორიოგრაფიის სრულიად სპეციფიკური ფაქტია. იგი გამორჩეულია არამარტო თავისი მოცულობით, არამედ იმითაც, რომ თავიდან ბოლომდე (ერთდაერთი შენიშვნის გამოკლებით) ნეგატიურია. არავითარი გამამხნევებელი სიტყვა, თუნდაც სამეცნიერო ეტიკეტით მიღებული მცირედენი რევერანსი ავტორისადმი აქ არ გვხდება. რეცენზიის ბოლო გვერდზე მსხვილი შრიფტით კიდევ ერთხელ საგანგებოდ არის გამოკვეთილი დ. შველიძის უარყოფითი დამოკიდებულება ხსენებული სადისერტაციო ნაშრომისადმი. აი, ერთი წინადადება ამ ვრცელი შეჯამებიდან: „...ნაშრომში ხშირად გვხვდება არაზუსტი, არაკვალიფიციური, წინააღმდეგობრივი, ბუნდოვანი ფორმულირებები და, რიგ შემთხვევაში, საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი პარტიულ-იდეოლოგიური დებულებები“ (გვ. 454 – ხაზი ჩე-მია).

შთაბეჭდილების სისრულისათვის მინდა მოვიყვანო კიდევ რამდენიმე მაგალითი:

„ამას მოსდევს არანაკლებ საეჭვო ღირებულების მქონე შემდეგი განცხადება...“ (გვ. 415);

„აი, ამგვარი პრიმიტიული რეალობის დასასაბუთებლად კრებს ავტორი ამონაწერებს მაშინდელი პრესის ორგანოებიდან...“ (გვ. 415).

„პარაგრაფსა და, საერთოდ, ნაშრომში ხშირად გვხვდება მცდარი, არაკომპეტენტური, ფაქტობრივი შეცდომების შემცველი ფორმულირებები“ (გვ. 420).

„ავტორი თავისი დისერტაციიდან თანდათან ეხვევა მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიური ტერმინების და დოქტრინების ქსელში... ამას მოსდევს პროლეტარიატის ჰეგემონიის ლენინური ლოზუნგის ციტირება; მერე 1959

წელს გამოცემული ძველისძველი საბჭოთა ავტორის, კ. დოლიძის წიგნიდანაა ციტირება. საბოლოოდ იკვეთება სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის პრიორიტეტული გაშუქება, რამაც ჩვენს ავტორს სულ გადაავიწყა დასავლელი იდენტოლოგები და საბჭოთა მარქსისტ-ლენინულ ავტორებამდე მიიყვანა: აქვეა მღორე. უფრო მოზრდილი ციტატა კ. დოლიძის ზემოაღნიშნული წიგნიდან, შთამბეჭდავი სათაურით: „ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციაში პროლეტარიატის ჰეგემონიის საკითხისათვის“.“ (გვ. 422 – ხაზი ჩემია);

„ნაშრომის ეს ნაწილი აღარაფრით განსხვავდება 1950-1960-იანი წლების საბჭოთა პარტიული ლიტერატურისაგან. 56-ე გვერდზე ნაშრომში ციტირებულია ამ პერიოდის ძველნაცნობი ლენინური თეზისი...“ (გვ. 422 – ხაზი ჩემია);

„ამის შემდეგ, ავტორი უფრო ამახვილებს ყურადღებას სოციალურ საკითხებზე, რომლებსაც სოციალ-დემოკრატიული პარტია მთავარ საზრუნავად მიიჩნევდა. ამონაწერებიც 42-ე-43-ე გვერდებზე ამ თემას ეძღვნება. ჟერჯერობით ეროვნული იდენტობის თემატიკა არ ჩანს და არც გარემოს „აღდგენა“, ხოლო ენთონი სმიტის, ანდერსონისა და ჰობსბაუმის გვარების მაგივრად უფრო საბჭოთა ისტორიკოსების გვარები ფიგურირებენ ნაშრომში. საერთოდ, ეს ფურცლები უფრო XX საუკუნის 50-60-იანი წლების პარტიული ლიტერატურის პათოსით სუნთქავს, ვიდრე თანამედროვე დასავლური თეორიების გავლენით“ (გვ. 419-420 – ხაზი ჩემია);

„აქ გვხვდება გვარიანად ბუნდოვანი წინადადება, რომელიც არაფრით არ უკავშირდება კონტექსტს. უნდა მთლიანად მოვიყვანოთ, რათა მკითხველმაც გაიაროს ის ინტელექტუალური ტანჯვის გზა, რაც ჩვენ გავიარეთ და, რაც წინ გველოდება“ (გვ. 429);

„ასევე სრული აბსურდია განცხადება, თითქოს ქართველ თავადაზნაურობას „ძველი დროის დაბრუნება მხოლოდ იმიტომ სურდა, რომ აღედგინა ის გავლენა და პრივილეგიები, რაც საუკუნეების მანძილზე გააჩნდა“ (გვ. 102).“ (გვ. 427-428);

„შემდეგი ამონაწერების უმრავლესობაც ბურჟუაზიის როლისა და ადგილის შესახებ სოციალ-დემოკრატიულ პოზიციას აფიქსირებს, რომელთა მიხედვითაც ამ კლასს სურს „საკუთარი სახელმწიფო“ თავისივე ინტერესების გამო, რათა მოაპოვოს ბაზარი ან დაუპირისპირდეს უცხოურ ბურჟუაზიას. ეს ხომ ცნობილი მარქსისტული მიდგომაა“ (გვ. 430 – ხაზი ჩემია);

„პარაგრაფი მთავრდება საბჭოთა ისტორიკოს ე. ახობაძის 1965 წელს

გამოცემული წიგნიდან_ციტატით და ამით ასრულებს გადამწერლობას აღ-
ნიშნულ პარაგრაფში“ (გვ. 430 – ხაზი ჩემია);

„1900-1917 წლების იდეოლოგია“ – უაზრობაა, ნონსენსია. ასეთი
იდეოლოგია ქართულ პოლიტიკურ რეალობაში არ არსებობდა, ამიტომ ვერც
ასეთი არარსებული იდეოლოგია იქნებოდა ვერაფრის „წინაპირობა“. ”რსებობ-
და რამდენიმე იდეოლოგია...“ (გვ. 439).

„ამასთანავე, ძველი შეცდომები, არასწორი, არაადეკვატური, რეალობას
მოკლებული ფორმულირებები, განცხადებები, დებულებები თითქმის ყოველ
გვერდზე გვხვდება...“ (გვ. 437);

„აქვეა მომდევნო და მორიგი მისტიფიკაცია: „საზოგადოების წამყვანი
ნაწილი ბრძოლის ახალ გზას ადგება, რასაც საბოლოო ჯამში, დამოუკიდებ-
ლობის აღდგენა უნდა მოჰყოლოდა, რომლის მონაწილე უნდა ყოფილიყო
ქართული ერთობის ყველა წევრი“ (გვ. 147). ავტორისეული აზროვნების
ამგვარ თავისუფალ ნავარდს რომ რაიმეთი უკავშირდებოდეს ზემოაღნიშნული
ციტირება ან სხვა ადრინდელი თემები, კიდევ ჰო, მაგრამ ის ციტირებები
ენას, ტერიტორიას, განათლებას ეხება და არაფრითაა დაკავშირებული უცებ
ამოტივტივებულ დამოუკიდებლობის საკითხთან“ (გვ. 439);

„...უმეგბეს ჩვენი ავტორი აზრობრივ, შინაარსობრივ, გრამატიკულ-სტი-
ლისტურ, ფაქტობრივ და სხვა ხასიათის შეცდომებს. აი, როგორც ახლა,
როცა წერს ორგან: „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია სოციალიზ-
მის განხორციელებისათვის იბრძოდაო“ და „ქართული სოციალ-დემოკრატიუ-
ლი პარტიის ერთ-ერთი მთავარი იდეოლოგი ნოე ჟორდანიას აღნიშნავდაო“
(გვ. 215 და 216). ორივე შემთხვევაში ჩვენ უკვე მივუთითეთ, რომ 1918
წლამდე ასეთი პარტია არ არსებობდა და ჩვენ უკვე აღარ ვიცით ეს ავტო-
რის უცოდინარობას დავაბრალოთ, გულმავიწყობას თუ აზრის გამოთქმის
პრობლემას“ (გვ. 445-446);

„ამის შემდეგ კვლავ ისტორიული ფაქტების უცოდინარობის მორიგი
გამოვლინებაა“ (გვ. 432);

„მეორე სიყალბე, დამახინჯება, ან უფრო სწორი იქნებოდა გვეთქვა,
ჩვენი ისტორიის გაპრიმიტიულება თვით წინამდებარე მეოთხე თავის სა-
თაურშია და, აქედან გამომდინარე, მის შინაარსშიც, რადგან შინაარსი სათა-
ურსა და დასმულ საკითხს პასუხობს. სათაური გვამცნობს: „ნაციონალური
ნარატივის ფორმირება“ “ (გვ. 434).

პროფესიონალი მკითხველი მხოლოდ ერთი მხარის კრიტიციზმის სა-

ფუძველზე მეორე მხარის პასუხის მოსმენის გარეშე, რა თქმა უნდა, არ იჩქარებს იმსჯელოს სადისერტაციო ნაშრომზე. ამ ამონარიდებით მისთვის მხოლოდ ის გახდება აშკარა, რომ ეს რეცენზია მოჭარბებული ემოციითაა დაწერილი. შთაბეჭდილება ისეთია, რომ რეცენზენტი „ვერ ძღება“ სარეცენზიო ნაშრომის კრიტიკით. მაგალითად, მისთვის მიუღებელი აზრის შეფასებისას, ის არ იტყვის უბრალოდ „მცდარია“ ან „არაზუსტია“, არამედ „არაზუსტს“ აუცილებლად დაუმატებს „არაკვალიფიციურს“, „წინააღმდეგობრივს“, „ბუნდოვანს“ და ა.შ.; მისი აზრით არასწორ დებულებებს რეცენზენტი არ შეაფასებს უბრალოდ როგორც საფუძველს მოკლებულ დებულებებს. იგი მათზე ისაუბრებს მკაცრად და დაუნდობლად, როგორც „არაკომპეტენტურ, ფაქტობრივი შეცდომების შემცველ“ დებულებებზე; მიუღებელ დასკვნაზე მისთვის ცოტა იქნება თქვას „უაზრობაა“ და ამას იგი დაუმატებს: „ნონსენსია“; უწოდებს ავტორს ისტორიული სინამდვილის გამყალბებელს, უცოდინარს, გულმაგიწყს, აზრის გამოთქმის პრობლემის მქონეს. რეცენზენტი ამასაც არ დასჯერდება, და ავტორს ბრალს დასცდებს ისტორიის დამახინჯებასა და გაპრიმიტიულებაში. ქილიკით შეაფასებს ახალგაზრდა მკვლევრის მსჯელობას, როგორც „აზრის თავისუფალ ნავარდს“, დისერტაციაში მოცემულ ისტორიულ რეპრეზენტაციას კი წარმოგვიდგენს როგორც მისტიფიკაციას, მიღებულ დასკვნებს რეალობის პრიმიტიულად ამსახველად დაგვისახავს. რეცენზენტი განსაკუთრებულად აღშფოთდება, თუკი დისერტაციაში დაისტურებს „პარტიულ-იდეოლოგიურ დებულებებს“. იგი დაუფარავი ირონიით აღნიშნავს ნ. სონდულაშვილის მიერ საბჭოთა ავტორების დამოწმების ნებისმიერ ფაქტს.

დ. შველიძის რეცენზიიდან ზემოთ მოყვანილ ამონარიდებში ნ. შონდულაშვილის „მარქსისტობაში“ დამადანაშაულებელი შენიშვნები ჩემ მიერ საგანგებოდაა ხაზგასმული. მინდა მკითხველმა დაინახოს (და, რაც მთავარია, დაიმახსოვროს) თუ რაოდენ ბევრია ამ ტიპის შენიშვნა რეცენზიაში. დ. შველიძე აშკარად მოუღალავია და მუდამ მზადაა, რომ ამგვარი ფაქტები ყველგან დაინახოს და ყოველ ჯერზე მათ გამო შემოჰკრას განგაშის ზარი.

ჩემთვის ღიმილის მომგვრელია, როცა დ. შველიძე, თავად ქართული საბჭოური ისტორიოგრაფიული პრაქტიკის ტიპიური აქტორი, ნ. შონდულაშვილს დებს ბრალს მარქსისტობაში, მაგრამ ამაზე ცოტა ქვემოთ ვისაუბრებ.

II

ახლა იმ მოულოდნელად უსიამოვნო გარემოებას მინდა გავუხსნა გავუხსნა ხაზი, რაც წარმოჩინდა რეცენზიიდან ზემოთ მოყვანილი ციტატებით: პროფესორს ახალგაზრდა ავტორი და მისი ნაშრომი წონასწორობას აკარგვინებს. აღნიშნული პათოსის კრიტიციზში პოსტკომუნისტური პერიოდის ქართულ სამეცნიერო ჟურნალებში მე არ მახსენდება. არ ვიცი სხვას როგორ, მე კი მისი წაკითხვისას დამრჩა შთაბეჭდილება, რომ პროფ. დ. შველიძეს სურს კრიტიკით კი არ დაეხმაროს თავის ყოფილ სტუდენტს, არამედ პირიქით – მომავალში სამეცნიერო საქმიანობის ყოველგვარი ხალისი დაუკარგოს.

დ. შველიძე თავადაც გრძნობს, რომ ამგვარი რეცენზიის გამოქვეყნების ფაქტი უკვე დაცულ დისერტაციაზე გარკვეულ განმარტებას მოითხოვს და შესავალ ნაწილში ცდილობს მკითხველს აუხსნას, თუ რამ უბიძგა მას ამ ნაბიჯის გადადგმისაკენ. ქვემოთ მეტი სისრულით მოვიყვან ამ მსჯელობას. მაგრამ მანამდე მინდა ავხსნა, თუ თავად მე რატომ გადავწყვეტე გამოვხმაურებოდი დ. შველიძის რეცენზიას, რომელშიც სულ ორჯერ ვარ მოხსენიებული და ისიც მხოლოდ მაშინ, როცა რეცენზენტი იმოწმებს ჩემს აზრს, როგორც მის მიერ გაზიარებულ შეხედულებას. საქმე შემდეგია.

ჯერ ერთი, დ. შველიძე, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მიუთითებს, რომ მის მთავარ მიზანს წარმოადგენს სადოქტორო დისერტაციის დაცვის ხარისხიანობის საკითხზე იმსჯელოს ზოგადად: „...გადავწყვეტეთ, რომ ჩვენს კრიტიკულ გამოხმაურებას გარკვეულწილად მეთოდოლოგიური დანიშნულებაც მივანიჭოთ...“ (იხ. გვ. 428); და, ამდენად, ნ. სონდულაშვილის ნაშრომი მისთვის, განსაკუთრებულად თვალსაჩინო უარყოფითი მაგალითის როლს ასრულებს მხოლოდ. თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორს დ. შველიძეს არ მოსწონს ამ ბოლო დროს დანერგილი, მისი აზრით, სადოქტორო დისერტაციების გამარტივებულად დაცვის პროცედურა, რომელიც, მისი მითითებით, წყალწყალა დისერტაციების მომრავლებას უწყობს ხელს.

ჯერ ერთი, ჩემთვისაც, როგორც აღნიშნული ფაკულტეტის სადოქტორო პროგრამის „საქართველოს ისტორია და წყაროთმცოდნეობა“ ხელმძღვანელისათვის და, იმავედროულად, რამდენიმე დოქტორანტის სამეცნიერო ხელმძღვანელისათვის, ეს საკითხი ძალზე აქტუალურია. ამიტომაც ბუნებრი-

ვია, რომ მსურს დისკუსიაში ჩართვა და, მითუმეტეს, გვერდს ვერ ავუვლი „გარკვეულწილად მეთოდოლოგიურ დანიშნულებამინიჭებულ“ გამოხმაურებას.

მეორეც, ამ „წყალწყალა“ და დ. შველიძის მიერ „მიწასთან გასწორებული“ დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელი მე ვიყავი. არც ჩემთვის, და, დარწმუნებული ვარ, არც უნივერსიტეტის რომელიმე სხვა პროფესორისათვის ძნელი მისახვედრი არაა, რომ თავისი კრიტიკით დ. შველიძე ცდილობს „ჭკუა ასწავლოს“ არამარტო დისერტაციის ავტორს, არამედ დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელსაც. ჭკუის სწავლების ამგვარი მეთოდი იმდენად ძველისძველია საქართველოში, რომ ანდაზადაც კი გადაიქცა: „მულო, შენ გეუბნები და რძალო, შენ გაიგონეო“. ჰოდა, მეც გავიგონე და გადაწყვიტე ჩემი მოსაზრება დაგაფიქსირო.

იმდენად ამბიციური ადამიანი არ ვარ, რომ ვფიქრობდე: არავისგან არაფერი მესწავლება. მაგრამ მგონია, რომ ეს ის შემთხვევაა, როცა კოლეგისაგან არაფერი მაქვს სასწავლი: ნატო სონდულაშვილის მიერ სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა იყო თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე აქამდე შემდგარ დაცვათა შორის ერთ-ერთი საუკეთესო. ამაზე ნათლად მეტყველებს არამარტო სადისერტაციო კომისიის წევრების მიერ დაწერილი უმაღლესი შეფასება. ამის მოწმეა საჯარო პაექრობის დამსწრე მრავალრიცხოვანი სამეცნიერო საზოგადოება. ეს უახლოესი წარსულის ფაქტია და მას ბევრი ცოცხალი თვითმხილველი ჰყავს. ასე რომ, ჩემი ნათქვამის შემოწმება არავისთვის არ იქნება პრობლემა.

აი, ეს ორი მიზეზია, რომელიც პირადად მე აღმძრავს პასუხისათვის დ. შველიძის რეცენზიაზე, რომელიც. ერთი შეხედვით, ჩემს წინააღმდეგ არ არის დაწერილი, რადგანაც რეცენზენტს ისე მიაბიტად მოაქვს თავი თითქოსდა ვერც კი წარმოიდგენს, რომ ნატო სონდულაშვილის გარდა სხვასაც ერჩის.

მაგრამ არსებობს კიდევ ერთი, უფრო საზოგადო მნიშვნელობის მიზეზიც. ესაა ჩემი სურვილი გამოვესარჩლო ახალგაზრდას, რომელიც რიგი გარემოებების გამო დაუცველია უფროსი კოლეგის წინაშე, თუნდაც მხოლოდ იმიტომ, რომ ის ვერ შეკადრებს თავის ყოფილ ლექტორს გამოაშკარავოს მისეული კრიტიკის არააკადემიური მოტივაცია, გაუჭირდება სათანადო პირდაპირობით განუმარტოს საზოგადოებას რეცენზენტის მსჯელობის ლაფსუხები სწორედ მასსა და პროფესორს შორის არსებული დიდი ასაკობრივი სხვაობის გამო.

III

დავუბრუნდეთ დაპირებულ ამონარიდებს რეცენზიის შესავალი ნაწილიდან და შევიტყოთ, მაინც როგორია დ. შველიძის განმარტება იმასთან დაკავშირებით, თუ რატომ გადაწყვიტა მან ამ ფორმით ჩემი აღზრდილი დოქტორისათვის ჭკუის სწავლება.

„ჩვეულებრივ ასე ხდება: თუ დისერტაციისადმი რაიმე კრიტიკული აზრი გაქვს, უნდა გამოთქვა ან როგორც ოპონენტმა, ან როგორც სადისერტაციო კომისიის წევრმა. მე ადრე გადავთვალე იერე სადისერტაციო ნაშრომი და თავიდანვე გამიჩნდა უარყოფითი აზრი მის შესახებ. უარყოფითი აზრი არ შეეხებოდა ნაშრომის რომელიმე ან რამდენიმე საკითხს. იგი ეხებოდა მთლიანად სადისერტაციო ნაშრომს, რის გამოც მიმაჩნდა, რომ თემა არ იყო მზად საჯარო დაცვისათვის. ამის შესახებ რამდენჯერმე გავაფრთხილე დისერტანტი, ვთხოვე, თავი შეეკავებინა ამ ეტაპზე დისერტაციის დაცვისაგან. შათანადო გადაწყვეტილების შემდეგ კი შეძლებდა დისერტაციის ღირსეულად დაცვას. სამწუხაროდ, ეს ასე არ მოხდა.

მაშინ მე დავპირდი დისერტანტს, რომ ჩემს მოსაზრებას მისი დისერტაციის შესახებ ჩამოვყალიბებული სამეცნიერო პუბლიკაციის სახით. ასეც ვიქცევი ერთი მიზეზის გამო: იმისათვის, რომ ობიექტურად შემეფასებინა ნაშრომი, თავიდანვე დავრწმუნდი, რომ საჭირო იყო სადისერტაციო ნაშრომის დეტალური შესწავლა. ოპონენტობის შემთხვევაში გამოყოფილი დრო საამისოდ არ მეყოფოდა, რის გამოც შემოთავაზებულ ოპონენტობაზე უარი განვაცხადე. მეორე მიზეზიც აქვს ჩემ გადაწყვეტილებას, რომ პუბლიკაციის სახით გამოვხმაურებოდი აღნიშნულ სადისერტაციო ნაშრომს. ბოლო წლებში უკიდურესად გაადვილდა სადოქტორო დისერტაციების დაცვის პროცესი, მოთხოვნები და კრიტერიუმები. მიმაჩნია, რომ სამეცნიერო წრეები და შესაბამისი სტრუქტურები უნდა დაფიქრდნენ ამის შესახებ, რათა დისერტაციები სათანადოდ მომზადდეს. იმის ერთ-ერთ მაგალითად, რომ დღევანდელი წესებით, მოთხოვნებით და კრიტერიუმებით შესაძლებელია წყალწყალა დისერტაციების დაცვა, წინამდებარე ნაშრომი მიგვაჩნია. ამის გამო მინდა საზოგადოების ყურადღება მივაპყრო ამ ნაშრომზე, როგორც გარკვეული უარყოფითი მოვლენის, ტენდენციის ერთ-ერთ მაგალითზე“ (გვ. 409-410).

ზოგადი ვითარების გამო გულსტკივილს დ. შველიძე გამოხატავს რეცენზიის ბოლო აბზაცშიც:

„როგორც ჩანს, წინამდებარე ნაშრომის სისუსტის ერთ-ერთ მიზეზად უნდა მიჩნეულ იქნეს სადოქტორო დისერტაციების შესრულებისა და დაცვის მეტისმეტად გამარტივებული სისტემა, რომელიც სერიოზულ მოთხოვნებს არ უყენებს მომავალ მეცნიერ-ისტორიკოსებს. სწორედ ამ სავალალო გარემოებამ აგვადებინა ხელში კალამი, ჩვენი ყოფილი შრომისმოყვარე სტუდენტისა და მაგისტრანტის ნაშრომზე გამოხმაურებისათვის. დისერტანტს კეთილგანწყობილად ვურჩევთ, ახლა მაინც გაითვალისწინოს ჩვენი შენიშვნები, ფუნდამენტურად გადაამუშავოს დისერტაცია და მხოლოდ ამის შემდეგ გამოსცეს წიგნად“ (გვ. 454).

დ. შველიძისეული მოტივაციის წარმოდგენილი ვერსია პირადად ჩემთვის არააღმაჯერებელია. თუ იგი უკმაყოფილო იყო თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე მოქმედი დოქტორანტურის დებულებით და მისთვის პრინციპულად მიუღებელია „დღევანდელი წესები, მოთხოვნები, კრიტერიუმები“, რომლითაც ფასდება სადოქტორო დისერტაციები, რატომ არასოდეს აქამდე არ დააყენა ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს წინაშე ეს საკითხი? მას თავად ჰყავს რამდენიმე დოქტორანტი, თვითონაც ყოფილა სადისერტაციო კომისიის წევრი თუ ოფიციალური ოპონენტი. ანუ მისთვის ეს პრობლემა მანამდე უნდა გამხდარიყო აქტუალური, ვიდრე ნ. სანდულაშვილის დისერტაციას გაეცნობოდა.

კიდევაც რომ დავუშვათ, რომ ნ. სანდულაშვილის დისერტაცია, მართლაც, „უარყოფითი მოვლენის“ და ზოგადად მავნე ტენდენციის მაჩვენებელია, როგორც გვარწმუნებს რეცენზენტი, განა უკიდურესი სისასტიკე არაა ზოგადი ვითარების საილუსტრაციოდ ერთადერთი ახალგაზარდა მკვლევარი ამოვიღოთ მიზანში?!

თუ საზოგადო მდგომარეობა მართლა აწუხებდა დ. შველიძეს, მას შესაბამისი წესით თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე დაცული დისერტაციების მთელი თუ არა, რეპრეზენტატული სიმრავლე მაინც უნდა განეხილა. მე საგანგებოდ დავინტერესდი ამ საკითხით, და აღმოჩნდა, რომ ბოლო ხუთი წლის მანძილზე ანუ 2008-2012 წლებში ისტორიის მიმართულებით ამ ფაკულტეტზე დაცულია მხოლოდ ერთი ათეული დისერტაცია. მათგან კიდევ რამდენია, მისი აზრით, უვარგისი და მავნე ტენდენციის გამომხატველი? – ეს უნდა ეთქვა დ. შველიძეს, თუ იგი საზოგადო ვითარების გამოვლენის სურვილს ჰყავდა შეპყრობილი.

მხოლოდ დაცულ დისერტაციათა ანალიზით შეიძლებოდა დასაბუთებუ-

ლიყო, რომ თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე სადოქტორო დისერტაციის დაცვის წესები არ ვარგა. ნ. სონდულაშვილის ნაშრომის დ. შველიძისეული კრიტიკით დიდი-დიდი მკითხველმა ის იფიქროს, რომ, კონკრეტულად, აღებული ეს დისერტაცია არ ვარგა, არსებული წესების უვარგისობას ამ გზით ის როგორ დაინახავს?!

მე მგონი, ეს დ. შველიძესაც კარგად ესმის, მაგრამ მისი ნამდვილი მიზანი ხომ ის არის, რომ მკითხველმა ნ. სონდულაშვილის დისერტაციის უვარგისობა დაიჯეროს და საზოგადო პრობლემები ამ შემთხვევაში მას სულაც აწუხებს. საზოგადოზე მსჯელობა მან მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ წამოიწყო, რომ ახალგაზრდა მკვლევრის შემოქმედებისადმი მისი უკიდევანოდ ჰიპერკრიტიკული და არაკეთილგანწყობილი დამოკიდებულება კეთილშობილური მოტივაციით გაემართლებინა.

მაგრამ ზრახვების შენიღბვის ეს ხერხი „ვერ მუშაობს“: რეცენზენტი წინააღმდეგობაში ვარდება საკუთარ თავთან. წინააღმდეგობის დასაძლევად დ. შველიძემ უნდა გადაწყვიტოს და აირჩიოს, თუ რომელ პოზიციაზე დადგეს: ან სადოქტორო დისერტაციების დაცვის მოქმედი წესებია ცუდი და ამიტომ არ ვარგა ნ. სონდულაშვილის დისერტაცია, ან დისერტაციაა თავისთავად ცუდი. ორივე ერთად შეუძლებელია. თუ პირველ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, ნ. სონდულაშვილი ვერ იქნება მისი კრიტიკის ადრესატი. ეს პასუხისმგებლობა ჰუმანიტარული ფაკულტეტის პროფესურას, მათ შორის, თავად პროფ. დ. შველიძეს ეკისრება, ანუ მათ ვინც დაამტკიცეს დოქტორანტურის შესაბამისი დებულება, ხოლო თუ მეორე შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, მაშინ დ. შველიძის ჰიპერკრიტიკულ გამოხმაურებას ეკარგება ყოველგვარი კავშირი საზოგადო საკითხებთან ანუ ფერმკრთალობა ის „კეთილშობილური“ მოტივაცია, რომლის არსებობაში მკითხველის დარწმუნებას ასე დაბიჯითებით ცდილობს კოლეგა, როგორც თავისი რეცენზიის თავში, ისე ბოლოში.

რადგან ფაკულტეტზე ისტორიის მიმართულებით დაცულ სხვა დისერტაციებს (როგორც ვთქვი, მათი რიცხვი მხოლოდ ერთი ათეულია), დ. შველიძე საერთოდ არ ეხება, სრულიად აშკარაა, რომ, მიუხედავად ხმამაღალი განცხადებებისა, მას კალამი ხელში საზოგადო ვითარების მოგვარების სურვილმა კი არა, კონკრეტულად, ნ. სონდულაშვილის სადისერტაციო ნაშრომის კრიტიკის ქარცეცხლში გატარების სურვილმა ააღებინა.

ერთი გამოკვლევის კრიტიკის სურვილმაც შეიძლება დააწერინოს მეცნიერს რეცენზია. რა იყო ამაში დასაძალი?

ობიექტური კრიტიკის სურვილი, ცხადია, დასაძრახი არაა, მაგრამ დასაძრახია ახალგაზრდა ავტორის „მიწასთან გასწორების“ სურვილი. დ. შველიძე თავადაც გრძნობს იმ პრობლემას, რომელსაც რეცენზიის ზღვარგაღასული კრიტიციზმი ქმნის და რომელიც, იმის გათვალისწინებით, რომ მისი კრიტიკის ადრესატი ძალზე ახალგაზრდა ავტორია და არა ქართული ისტორიოგრაფიაში ამინდის შემქმნელი მეცნიერი, მკითხველის გაკვირვებას და, შესაბამისად, რეცენზენტის ობიექტურობაში დაეჭვებას გამოიწვევს. სწორედ ამ გაკვირვების და დაეჭვების თავიდან ასაცილებლად სჭირდება რეცენზენტს დაგვარწმუნოს, რომ ხელში კალამი ზოგადი ვითარების გამო აიღო. დ. შველიძე, ჩანს, იმედოვნებს, რომ თუ მკითხველისათვის ახალგაზრდა ავტორის მისამართით ამგვარად დიდი მოცულობის რეცენზია და მისი უჩვეულოდ კრიტიკული პათოსი გაუგებარი შეიძლება აღმოჩნდეს, ზოგადი ვითარების გამო დაწერილი რეცენზიისათვის, რომელსაც მან თავად „მეთოდოლოგიური“ (!) ფუნქცია მიანიჭა, ყველაფერი თავის ადგილზე იქნება.

უნდა ვთქვა, რომ ამოსაცნობად ძალიან მარტივი, ამავე დროს უკადრისი, ფანდია.

ოპონენტობაზე უარი იმიტომ ვთქვიო, რომ ოპონენტობისათვის გამოყოფილი დრო დისერტაციის ობიექტური ანალიზისათვის არ მეყოფოდაო, გვამცნობს რეცენზენტი. მოქმედი დებულებით, ოპონენტმა წერილობითი რეცენზია უნდა წარმოადგინოს ნაშრომის მიღებიდან არაუგვიანეს ორი თვისა. დისერტაციის ექსპერტიზისათვის განკუთვნილი პერიოდის ასეთი განსაზღვრა ციდან არ ჩამოვარდნლა. იგი ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორთა კოლექტიური ნააზრევის ნაყოფია ანუ კომპეტენტური პირების მიერაა დადგენილი. თავის დროზე ყველა შეთანხმდა იმაზე, რომ ნებისმიერი სადოქტორო დისერტაციის სრულფასოვანი ექსპერტიზისათვის ორი თვე საკმარისი ვადაა. იმიტომ ოპონენტობაზე უარის თქმის ზემოთ აღნიშნული მოტივი სრულიად არააღმაჯერებელია.

აშკარაა, რომ ეს რეცენზია დაწერილია 2012 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ანუ მასზე დაიხარჯა არაუმეტეს ორი თვისა. ნ. სონდულაშვილის დისერტაციის დაცვა შედგა 2012 წლის ივლისის ბოლოს, ამას მოსდევს აგვისტო ანუ საუნივერსიტეტო არდადეგების პერიოდი. ჟურნალის ტომი, რომელშიც რეცენზია გამოქვეყნდა, ნოემბრის დასაწყისში უკვე გამოცემული იყო, რადგანაც 15 ნოემბერს აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საზეიმო მიღებაზე მოხდა მისი პრეზენტაცია. ანუ იმაზე

მეტი დრო, ვიდრე დისერტაციის ოფიციალური ოპონენტის მიერ ექსპერტიზისათვისაა გამოყოფილი, რეალურად არც დ. შველიძეს დასჭირვებია თავისი რეცენზიის დაწერისათვის. ასე რომ, დ. შველიძის მხრიდან ოპონენტობაზე უარის თქმის მიზეზი დროის ნაკლებობა სულაც არ იყო.

ნამდვილი მიზეზი საჯარო პაექრობისათვის თავის არიდების სურვილი უნდა ყოფილიყო. ამას ის მაფიქრებინებს, რომ დ. შველიძე საერთოდ არ დაესწრო დაცვის სხდომას. მართალია, რომ მან უარი თქვა შემოთავაზებაზე ყოფილიყო ნ. სონღულაშვილის ოფიციალური ოპონენტი, მაგრამ დათანხმდა სადისერტაციო კომისიის წევრობას. სხვათაშორის, არც მაშინ და არც მოგვიანებით არ ყოფილა განმარტებული მის მიერ სხდომის გაცდენის მიზეზი. იყო ეს მიზეზი საპატიო? არასაპატიო მიზეზით დაცვის სხდომის გაცდენა უკიდურესი უპასუხისმგებლობაა სადისერტაციო კომისიის წევრის მხრიდან, რადგანაც ქვორუმის არ არსებობის შემთხვევაში დაცვა საერთოდ ჩაიშალება.

როგორც ვნახეთ, რეცენზენტი მიუთითებს, რომ იგი ნ. სონღულაშვილს დისერტაციის საფუძვლიან გადაუმავლებას სთხოვდა (ასე რომ, დისერტაციას ადრეც კარგად იცნობდა!). ამას კი ამბობს, მაგრამ ივიწყებს იმავე საუბრის ზოგიერთ არსებით დეტალს, კერძოდ, იმას, რომ იგი ურჩევდა დისერტანტს უკვე წარდგენილი დისერტაცია გამოეტანა საბჭოდან და შემდგომ მისი ხელმძღვანელობით (!) გადაემუშავებინა ანუ ჩემზე, როგორც სამეცნიერო ხელმძღვანელზე, უარი ეთქვა და სამეცნიერო ხელმძღვანელად დ. შველიძე აერჩია. ეს გარემოება მაფიქრებინებს: რეცენზენტს აღიზიანებდა არამართო ის, რომ განსაზილველ დისერტაციაში პრობლემის დასმა იმისაგან არსებითად განსხვავებულია, რასაც ბაკალავრიატიდან მოყოლებული იგი ასწავლის სტუდენტებს, არამედ ისიც, რომ დოქტორანტმა სამეცნიერო ხელმძღვანელად იგი არ აირჩია. აი, სწორედ ამ „დანაშაულისათვის“ სამაგალითოდ უნდა დასჯილიყო ნ. სონღულაშვილი, რომ სხვებს ხალისი დაჰკარგოდათ ამგვარი ნაბიჯები გადაედგათ მომავალში – არ აერჩიათ დ. შველიძე სამეცნიერო ხელმძღვანელად.

IV

ვიდრე დეტალურად ვიმსჯელებდე ნ. სონღულაშვილის დისერტაციაში პრობლემის განსხვავებულად დასმის თაობაზე, საჭიროა შევეხოთ საკითხს ზოგადად სადოქტორო დისერტაციების შეფასების კრიტერიუმების შესახებ.

მართლაც უვარგისი რომ იყოს არსებული „წესები, მიდგომები, კრიტერიუმები“, თუმცა ეს ასე ნამდვილად არ მიმაჩნია, ყოველი კონკრეტული დისერტაციის შეფასება სწორედ მათი გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. დაუშვებელია დისერტაციას სადისერტაციო კომისია აფასებდეს ადრე არსებული ან სამომავლოდ სასურველი წესებითა და მიდგომებით.

მე ვახსენე „ადრე არსებული წესები“. ამაზე შემთხვევით არ ჩამომიგდია სიტყვა. არ გამოვრიცხავ, რომ მკითხველთაგან ყველამ არ იცოდეს განსხვავება სადოქტორო დისერტაციის შეფასების იმ კრიტერიუმებს შორის, რომელიც არსებობდა ადრე საქართველოში, კერძოდ, ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, და ახლა. განსხვავება, მართლაც, რომ ძალიან არსებითია. თუმცაღა სამეცნიერო ხარისხის სახელწოდება ერთიდაიგივეა ანუ ორივე შემთხვევაში ვსაუბრობთ სადოქტორო დისერტაციაზე.

მაშინ, როცა საქართველოში, და მთელ ყოფილ საბჭოთა კავშირში, სამეცნიერო ხარისხების მინიჭების ორსაფეხურიანი სისტემა, იცავდნენ ორ დისერტაციას. სადოქტორო დისერტაცია იყო რიგით მეორე, ხოლო პირველს ეწოდებოდა საკანდიდატო დისერტაცია. დღეს კი ხდება მხოლოდ ერთი დისერტაციის დაცვა და მას ეწოდება სადოქტორო დისერტაცია.

მომზადება დღევანდელ დოქტურანტურაში, მაგალითად, რომელიც არსებობს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე, გულისხმობს არამარტო კვლევით, არამედ მნიშვნელოვანწილად სწავლით კომპონენტსაც. შესაბამისად, დღევანდელი სადოქტორო დისერტაციის დაცვაც არის იგივე გამოცდა, რომლითაც სრულდება უნივერსიტეტში სწავლის მესამე საფეხური ანუ სწავლა დოქტურანტურაში. როგორც ყოველი გამოცდა, სადოქტორო დისერტაციაც, დღევანდელი პრაქტიკით, ფასდება ქულებით და შესაბამისი ნიშანიც იწერება. მინიჭებული ხარისხი კი არის აკადემიური ანუ სასწავლო ხარისხი. ისტორიის მიმართულებით სადოქტორო ხარისხის მფლობელი იწოდება ისტორიის დოქტორად და არა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორად, როგორც ეს იყო ადრე.

დღევანდელი გააზრებით, სადოქტორო დისერტაცია არის პიროვნების პირველი ვრცელი კვლევითი ნაშრომი. დაცვაზე გასასვლელად ხარისხის მადიებელს სულ სამიოდე პუბლიკაცია ჰყოფნის. შესაბამისად, ისტორიის დოქტორის ხარისხი იმის მაუწყებელი კი არაა, რომ მისი მფლობელი ამინდის შემქმნელი მეცნიერია, არამედ მარტოოდენ იმის, რომ ადამიანს აქვს სათანა-

ლო უნარ-ჩვევები აწარმოოს მოცულობითი მეცნიერული კვლევა. აკადემიური დოქტორის დიპლომი არის ერთგვარი საშვი სამეცნიერო თანამეგობრობაში სრულფასოვან წევრად შესასვლელად და არა ამ თანამეგობრობის წევრთა შორის განსაკუთრებული სტატუსის მატარებელი დოკუმენტი.

ყოველივე ამას ასე დეტალურად იმიტომ აღვწერ, რომ გასაგები გახდეს რამდენად არაადეკვატურია, ვითომცდა ქართული ისტორიოგრაფიის მკვნე ტენდენციების საჩვენებლად, დ. შველიძის მიერ ნ. სონდულაშვილის დისერტაციის მიზანში ამოღება. დ. შველიძეს, ჩანს, იმედი აქვს, რომ მისი თაობის მკითხველებს მხედველობიდან გამორჩებათ, ხოლო ახალი თაობის მკითხველებს უბრალოდ არ ეცოდინებათ ის ფუნდამენტური განსხვავება, რომელიც არსებობს ახლანდელ სადოქტოროსა და იმ სადოქტოროს შორის, რომელიც ადრე წარმოადგენდა მეორე დისერტაციას.

როგორც ვთქვი, ეს უკანასკნელი მკვლევარს ანიჭებდა არა აკადემიურ ანუ სასწავლო ხარისხს, არამედ სამეცნიეროს. შესაბამისად, მოთხოვნებიც იყო უაღრესად მაღალი. ყოფილი საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საატესტაციო კომისიის დებულებით, მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი მიენიჭებოდა მეცნიერების განვითარებაში შეტანილი განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი წვლილისათვის ანდა სულაც ახალი სამეცნიერო მიმართულების შექმნისთვის. სხვა საკითხია, თუ რამდენად მიიღწეოდა ეს ყოველთვის პრაქტიკაში, მაგრამ დებულება და კრიტერიუმები ასეთი იყო. ადამიანი რომ სადოქტორო დაცვაზე გასულიყო, ის არამარტო მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი მფლობელი უნდა ყოფილიყო, არამედ მას უკვე გამოქვეყნებული უნდა ჰქონოდა მრავალი სამეცნიერო ნაშრომი.

თუ ახლანდელი სადოქტორო დისერტაცია არის პიროვნების პირველი ვრცელი სამეცნიერო ნაშრომი, მაშინდელი სადოქტორო დისერტაცია იყო საყოველთაოდ აღიარებული სპეციალისტის მთელი შემოქმედების ან შემოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილის შემაჯამებელი გამოკვლევა. შესაბამისად, თუ ახლა სადოქტორო დისერტაციებს იცავენ, როგორც წესი, ახალგაზრდები, არსებითად დამწყები მკვლევრები, რომელთაც ეს ესაა დაამთავრეს სწალების მესამე საფეხური, მაშინ სადოქტორო დისერტაციებს იცავდნენ შუა ასაკის მიტანებულნი და, არცთუ იშვიათად, ამ ასაკს ბევრად გადაცილებულნიც. ჩხაღია, დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოპოვებისათვის დაბერებას საგანგებოდ არავინ ელოდებოდა. უბრალოდ შესაბამისი მოთხოვნების თუნდაც ფორმალურად დაკმაყოფილება შეუძლებელი იყო ახალგაზრდულ ასაკში, თუნდაც

დოქტორანტურის დამთავრების უმაღლეს (აქვე შევნიშნოთ, რომ ახლანდელი დოქტურანტურის შინაარსიც განსხვავებულია – იგი უფრო ადრინდელ ასპირანტურას შეესაბამება, რომელიც მკვლევარს საკანდიდატო დისერტაციის დაცვისათვის ამზადებდა). მაგალითად, პირადად მე სადოქტორო დისერტაცია დავიცავი საკანდიდატო დისერტაციის დაცვიდან 15 წლის შემდგომ, 42 წლის ასაკში. მახსოვს, ეს ითვლებოდა ამ ხარისხის მოპოვებისათვის არა ძალიან შეუფერებელ, მაგრამ საკმაოდ ახალგაზრდულ ასაკად.

რომელი წესია კარგი და რომელი ცუდი? უმჯობესია სადოქტორო დისერტაცია იყოს ახალგაზრდა მკვლევრის პირველი ვრცელი ნაშრომი, თუ საყოველთაოდ აღიარებული მეცნიერის შემაჯამებელი გამოკვლევა? ეს, ცხადია, ცალკე მსჯელობის საგანია. სხვადასხვა ეპოქაში და ქვეყანაში ამ საკითხს სხვადასხვავებულად უდგებოდნენ და უდგებიან. მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და კონტინენტური ევროპის უნივერსიტეტებში სადოქტორო დისერტაციის დაახლოებით იმგვარი გააზრებაა, როგორიც მე ზემოთ აღვწერე თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე არსებული პრაქტიკის გათვალისწინებით. დიდ ბრიტანეთში არსებული ვითარება რამდენადმე (თუმცა ძალზე პირობითად) უახლოვდება იმას, რაც იყო ჩვენში ადრე.

ახლა სადოქტორო დისერტაციის განსხვავებული გააზრების საკითხის განხილვას დავწვრილებით არ შევუდგები. ორივე შემთხვევაში შეიძლება საუბარი დადებითი და უარყოფითი მხარეებზე. მთავარია ყოველი კონკრეტული დისერტაციის შეფასებისას მხედველობაში გვქონდეს, თუ როგორია ამა თუ იმ უნივერსიტეტში დოქტორანტურის გააზრება. ერთი რამ არ შეიძლება გახდეს საკამათო: ყოველი კონკრეტული სადოქტორო დისერტაციის შეფასება სადოქტორო დისერტაციის იმ გააზრებიდან გამომდინარე უნდა მოხდეს, რომელსაც გულისხმობს მოცემულ უნივერსიტეტში მოქმედი დოქტორანტურის დებულება.

თუ ნ. სონღულაშილის დისერტაციას მივუდგებით იმ სტანდარტით, რომლითაც ფასდებოდა სადოქტორო დისერტაციები მაშინ, როცა მათი საშუალებით სამეცნიერო ხარისხის მოპოვება ხდებოდა და როცა სადოქტორო დისერტაცია მეცნიერებაში ახალი მიმართულების შექმნას გულისხმობდა, უნდა ითქვას, რომ განსაზღვრული დისერტაცია (ისევე როგორც ყველა სხვა უკანასკნელ პერიოდში დაცული დისერტაცია) ასეთი არ არის. მაგრამ თუ მივუდგებით მის სადოქტორო დისერტაციის, როგორც სამეცნიერო პროდუქტის, იმ გააზრებით, რომელსაც გულისხმობს დღეს მოქმედი დოქტორანტუ-

რის დებულება (და წარმოდგენელია, სხვა კრიტერიუმით რატომ უნდა მი-
ვუღებოთ), ნ. სონლულაშვილის დისერტაცია უდავოდ კარგი დისერტაციაა.

V

სადისერტაციო ნაშრომის შეფასების კრიტერიუმებზე მსჯელობას ბუ-
ნებრივად მივეყვართ საკითხის შემდგენაირ დასამადე. მოდით, დროებით თავი
დავანებოთ სადოქტორო დისერტაციის, როგორც სამეცნიერო პროექტის,
სხვადასხვა საგანმანათლებლო სივრცეებში განსხვავებული გააზრების პრაქ-
ტიკას და გავარკვიოთ ხომ არა აქვს პროფ. დ. შველიძეს, როგორც მეცნი-
ერს, რაღაც განსაკუთრებული, დაუწერელი სტანდარტი, რომელსაც ის მის-
დევეს სამეცნიერო ნაშრომების შეფასებისას? ასეთის არსებობით, მართალია,
მისი ჰიპერკრიტიციზმი (ღვარძლიანობაც!) არსებული სტანდარტის დაცვით
შესრულებული ნ. სონლულაშვილის დისერტაციისადმი, ვერ გამართლდება,
მაგრამ წმინდა ადამიანური კუთხით გასაგები გახდება მისი ემოცია: რა ქნას,
პრინციპული მეცნიერია და ყველაფერს განიხილავს საკუთარი თავისათვის
დაწესებული ძალიან მაღალი სამეცნიერო სტანდარტის პოზიციიდან და
მხედველობიდან რჩება, რომ სტუდენტის შეფასება (დღევანდელი გააზრებით
დისერტანტი სტუდენტია) უნდა მოხდეს არა პროფესორის მიერ საკუთარი
თავისადმი დაწესებული ჰიპერმკაცრი კრიტერიუმებით, არამედ დოქტორანტუ-
რის არსებული დებულებით განსაზღვრული კრიტერიუმების გათვალისწინე-
ბით.

საუკეთესო საშუალება ჩემ მიერ ნაგარაუდები დ. შველიძისეული დაუ-
წერელი სამეცნიერო სტანდარტის გამოსავლენად, ცხადია, შეიძლება ყოფი-
ლიყო თავად დ. შველიძის ხელმძღვანელობით მომზადებული და დაცული
დისერტაციების ანალიზი. მე გადავწყვიტე ამის გაკეთება და შევეცადე ამ
დისერტაციებს მოძიებას თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ვებ-გვერდის საშუალებით. ძიება უშედეგო აღმოჩნდა, რადგან, ჩემდა გასაკვი-
რად, იმის მიუხედავად, რომ პროფ. დ. შველიძეს წლების განმავლობაში
ჰყავდა არაერთი დოქტორანტი, ამ ვებ-გვერდის მიხედვით, მისი ხელმძღვანე-
ლობით დისერტაცია ჯერ არავის დაუცავს.

ამიტომ გადავწყვიტე დასახულ მიზნამდე მიმავალი სხვა გზა მეპოვნა
– თავად დ. შველიძის საკვალიფიკაციო ნაშრომები გამეანალიზებინა.

როგორც აღვნიშნე, დღევანდელი სადოქტორო დისერტაცია არსებითად

არაა ადრინდელი სადოქტორო დისერტაციის ტოლფასი, არამედ უფრო უახლოვდება საკანდიდატო დისერტაციას. ამიტომ ნ. სონდულაშვილის სადოქტორო დისერტაციასთან შესადარებლად და, ამასთან დაკავშირებით, დ. შველიძის სამეცნიერო პრინციპების გასარკვევად მე, უპირველეს ყოვლისა, მივმართე რეცენზენტის საკანდიდატო დისერტაციას.

აღმოჩნდა, რომ დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაცია, მართლაც, ძალზე საინტერესო დოკუმენტს წარმოადგენს მისი ავტორის „სამეცნიერო სტანდარტზე“ წარმოდგენის შესაქმნელად. დისერტაციის ავტორეფერატი (მათთვის ვინც ჯერ ისე ახალგაზრდაა, რომ არ იცის, განვმარტავ: ასე ეწოდებოდა მაშინ დღევანდელ სადისერტაციო მაცნეს) 1981 წლით თარიღდება და მისი სათაურია «Борьба грузинских большевиков против мелко буржуазно-националистической партии социалистов-федералистов (1895-1907 г.г.)». თავად დისერტაცია არ მინახავს, ამიტომ ავტორეფერატის რუსული სათაურის (კვლავ განვმარტავ: ყოფილ საბჭოთა კავშირში დისერტაციის ავტორეფერატი მხოლოდ რუსულ ენაზე გამოდიოდა) ჩემეულ ქართულ თარგმანს წარმოგიდგენთ: „ბოლშევიკების ბრძოლა სოციალისტ-ფედერალისტთა წვრილბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიის წინააღმდეგ (1895-1907 წლები)“. ჩემი და ჩემზე უფროსი თაობის მკითხველმა კარგად იცის, მაგრამ უმცროსი თაობის მკითხველი, შესაძლოა, განმარტებას საჭიროებდეს, რომ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში ატრიბუტები „წვრილბურჟუაზიული“ და „ნაციონალისტური“ უკიდურესად უარყოფითი შინაარსის მატარებელი ეპითეტები იყო. „ბოლშევიკების ბრძოლა“ კი აპრიორულად სამართლიანობის სინონიმად მიიჩნეოდა. აქედან გამომდინარე, სათაურით უკვე გასაგებია რა ტიპის „გამოკვლევასთან“ გვაქვს საქმე და რა დოზით უნდა მოველოდეთ მასში რეცენზენტის მიერ ავაღხსენებულ „პარტიულ-იდეოლოგიურ დებულებებს“.

ქვემოთ მომყავს ერთ-ერთი ნიმუში დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაციის ამგვარი „დებულებებისა“, რომელიც გამოკვლევის ძირითად სიახლეთა ჩამონათვალში ცალკე პუნქტად არის გამოყოფილი. აქ მითითებულია, რომ დისერტაციაში «...освещен вопрос разложения блокистской партии социалистов-федералистов, в чем отразился крах гегемонистических стремлений грузинской национальной буржуазии в период первой буржуазно-демократической революции в России...» (გვ. 9). შდრ. ჩემეული თარგმანი: „...გაშუქებულია სოციალისტ-ფედერალისტთა ბლოკისტური პარტიის ღპობის საკითხი, რაშიც ასახვა ჰპოვა რუსეთის პირველი ბურჟუა-

ზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის პერიოდში ქართული ნაციონალისტური ბურჟუაზიის ჰეგემონისტურ მისწრაფებათა კრახმა...“.

განგაგრძოთ დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატის კითხვა და, როგორც თავად რეცენზენტს უყვარს თქმა, გავიაროთ „ინტელექტუალური ტანჯვის გზა“. მიემართოთ, მაგალითად, მეორე თავს:

«Во второй главе излагаются вопросы формирования в Грузии буржуазно-националистической идеологии в начале XX в. и идейный разгром грузинскими революционерами-марксистами буржуазно-националистического учения «общей почвы». В конце 90-х годов XIX в. отдельные буржуазно-национальные взгляды пока еще носили более или менее демократический характер. Можно сказать, что это был переходный период в общественно-политической жизни Грузии. В начале XX в., после того как в освободительном движении Грузии наступил пролетарский этап и во главе борьбы за социальное и национальное освобождение страны окончательно стал рабочий класс, руководимый социал-демократией, буржуазно-национальная идеология и все течения окончательно приняли характер буржуазного национализма.

Буржуазно-националистические идеи в Грузии систематический вид приняли в так называемой теории «общей почвы», выдвинутой А. Джорджадзе. А. Джорджадзе синтезировал отдельные идеи представителей буржуазно-демократического и вообще национал-демократического наследства и сформировал их в виде единой буржуано-националистической идеологии. Теория «общей почвы» откровенно защищала интересы национальной буржуазии, проповедовала реакционные идеи классового сотрудничества, отравляла буржуазным национализмом классовое самосознание революционного пролетариата.

В главе подробно излагаются основные принципы теории «общей почвы» и марксистско-ленинская критика ее со стороны грузинских революционных марксистов: А. Цулкидзе, Ф. Махарадзе и др. Изучение идейной борьбы грузинской революционной социал-демократии против буржуазного национализма в указанный период, приводит к заключению, что фактически эта борьба закончилась идейным разгромом теории «общей почвы» в том виде, в котором ее проповедовал

А. Джорджадзе. Грузинские марксисты-ленинцы доказали, что ни одно положение теории «общей почвы» не учитывало объективных законов общественно-экономического развития, поэтому она оказалась оторванной от жизни, была лишь мечтой, реакционной утопией» (გვ. 13-14).

შდრ. თარგმანი:

„მეორე თავში წარმოდგენილია XX ს. დასაწყისში საქართველოში ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური იდეოლოგიის ფორმირების საკითხები და „საერთო ნიადაგის“ ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური მოძღვრების იდეური განადგურება ქართველი რევოლუციონერი მარქსისტების მიერ. XIX ს. 90-იან წლებში ცალკეული ბურჟუაზიულ-ნაციონალური შეხედულებები ჯერ კიდევ ცოტად თუ ბევრად დემოკრატიულ ხასიათს ატარებდა. შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო გარდამავალი პერიოდი საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. XX ს. დასაწყისში, მას შემდეგ რაც საქართველოს განმათავისუფლებელ მოძრაობაში დაიწყო პროლეტარული ეტაპი და ქვეყნის სოციალური და ნაციონალური განთავისუფლებისათვის ბრძოლას საბოლოოდ ჩაუდგა სათავეში მუშათა კლასი, რომელსაც სოციალ-დემოკრატია ხელმძღვანელობდა, ბურჟუაზიულ-ნაციონალურმა იდეოლოგიამ და მისმა ყველა მიმდინარეობამ საბოლოოდ მიიღო ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის ხასიათი.

ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურმა იდეებმა საქართველოში სისტემატიზებული ფორმა მიიღო ა. ჯორჯაძის მიერ წამოყენებულ ე.წ. „საერთო ნიადაგის“ თეორიაში. ა. ჯორჯაძემ მოახდინა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული და, საზოგადოდ, ნაციონალ-დემოკრატიული მემკვიდრეობის წარმომადგენლების ზოგი იდეის სინთეზი და მათი ჩამოყალიბება ერთიანი ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური იდეოლოგიის სახით. „საერთო ნიადაგის“ თეორია ღიად იცავდა ნაციონალური ბურჟუაზიის ინტერესებს და ქადაგებდა კლასობრივი თანამშრომლობის რეაქციულ იდეას, ბურჟუაზიული ნაციონალიზმით წამლავდა რევოლუციური პროლეტარიატის კლასობრივ თვითშეგნებას.

თავში დეტალურადაა წარმოდგენილი „საერთო ნიადაგის“ თეორიის ძირითადი პრინციპები და მისი მარქსისტულ-ლენინური კრიტიკა ქართველი რევოლუციონერი მარქსისტების ა. წულიკიძის, ფ. მახარაძის და სხვ. მიერ. ამ პერიოდში ქართველი რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის წინააღმდეგ იდეური ბრძოლის შესწავლას მივყევართ იმ დასკვნამდე, რომ ფაქტობრივად ეს ბრძოლა დასრულდა „საერთო ნიადა-

გის“ თეორიის იდეური განადგურებით იმ სახით, რა სახითაც მას ქადაგებდა ა. ჯორჯაძე. ქართველმა მარქსისტ-ლენინელებმა დაამტკიცეს, რომ „საერთო ნიადაგის“ თეორიის არცერთი დებულება არ ითვალისწინებდა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებებს, ამიტომაც ის ცხოვრებისაგან მოწყვეტილი აღმოჩნდა, იყო მხოლოდ ოცნება და რეაქციული უტოპია“.

საკუთარი თავისადმი უაღრესად მომთხოვნი პროფესორის მაღალი „სამეცნიერო სტანდარტის“ გამოვლენას ვესწრაფოდით და აი, რა გამოვავლინეთ. სწორედ ეს პროფესორი საყვედურობს ახალგაზრდა ავტორს მარქსისტობას და ქილიკობს საბჭოთა პერიოდის ავტორების დამოწმებაზე.

აქ უკვე შეიძლება წერტილის დასმა, მაგრამ ქვემოთ ავტორეფერატში იმდენად „საინტერესო“ მსჯელობაა გაშლილი, რომ ბარემ დავასრულებდ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაციის ამ თავის შინაარსის გადმოცემას:

«Идеологическое натупление революционного марксизма против буржуазных националистов было таким сремительным, что фактически учение «общей почвы» не смогло стать определенной программой какого-либо политического направления, какого-либо общественного класса, более того, эта теория в том виде, в котором ее проповедовал А. Джорджадзе, фактически перестала существовать после двух-трех лет ее появления на общественно-политической арене.

Разгромом идеологии «общей почвы» грузискими марксистами, заканчивается первый, так называемый, предпартийный период в развитии социализм-федерализма в Грузии» (გვ. 14).

შდრ. თარგმანი:

„რევოლუციური მარქსიზმის იდეოლოგიური შეტევა ბურჟუზიული ნაციონალისტების წინააღმდეგ იყო იმდენად სწრაფი, რომ ფაქტობრივად „საერთო ნიადაგის“ მოძღვრებამ ვერ მოახერხა გადაქცეულიყო რომელიმე პოლიტიკური მიმართულების, რომელიმე საზოგადოებრივი კლასის პროგრამად, უფრო მეტიც, ამ თეორიამ, იმ სახით, რომლითაც მას ქადაგებდა ა. ჯორჯაძე, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ არენიდზე გამოჩენიდან ფაქტობრივად ორი-სამი წლის შემდეგ შეწყვიტა არსებობა. ქართველი მარქსისტების მიერ „საერთო ნიადაგის“ იდეოლოგიის განადგურებით დასრულდა საქართველოში სოციალიზმ-ფედერალიზმის განვითარების ე.წ. წინაპარტიული პერიოდი“.

ამონარიდებით დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერა-

ტიდან მეტს აღარ გადავლი მკითხველს. სრულიად აშკარაა, რომ ეს არის საბჭოური ისტორიოგრაფიის იმ მიმართულების ტიპური ნიმუში, რომელშიც განსაკუთრებით უხვადაა „პარტიულ-იდეოლოგიური დებულებები“. არსებითად სხვა არც არაფერი არაა.

სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ საბჭოური პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის დარგში (ისევე, როგორც სხვა ჰუმანიტარული მეცნიერებებში) გამოქვეყნებულ ნაშრომთა უმეტესობა (მხედველობაში მაქვს არამარტო ის ნაშრომები, რომლებიც ახალ და უახლესს პერიოდს ეხებოდა, არამედ ისინიც, რომელთა ქრონოლოგიური ჩარჩო შუა საუკუნეები ან ანტიკურობა იყო) გარკვეული დოზით შეიცავდა „იდეოლოგიურ დებულებებს“. მაშინ ამგვარი „დებულებები“ ერთგვარი ლოკომოტივების როლს ასრულებდნენ, ისინი იმის შესაძლებლობას იძლეოდნენ, რომ ნაშრომებს დღის სინათლე ენახათ. ამ კომპრომისის გარეშე, მეცნიერული აქტივობა წარმოუდგენელი იყო. ბეჭდურ პროდუქციას მთავლიტი (მთავარი ლიტერატურული სამმართველო – არსებითად საცენზურო უწყება) აკონტროლებდა და ისე არ იყო, როგორც ახლა, როცა არათუ მეცნიერს, არამედ ნებისმიერ სტუდენტს საკუთარი ნააზრევის ბეჭდურად ტირაჟირება უპრობლემოდ შეუძლია. თუმც ნაშრომთა ხარისხი მაინც განსხვავებული იყო. ზოგისათვის „იდეოლოგიურ დებულებები“, მართლაც, მხოლოდ „ლოკომოტივს“ წარმოადგენდა (ისევე როგორც ბევრი ნიჭიერი ქართველი საბჭოთა პოეტის კრებულში ლექსი ლენინზე ან რაღაც სხვა ამდაგვარი). ნაშრომთა მეორე ნაწილი კი სხვა არაფერი იყო თუ არა მხოლოდ და მხოლოდ „პარტიულ-იდეოლოგიურ დებულებები“. სწორედ ასეთად გვეჩვენება დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაცია, მისი ავტორეფერატის მიხედვით.

ადამიანის გამტყუნება ეპოქის გამო, რომელშიც მას უცხოვრია, არ შეიძლება. არ შეიძლება, მაგალითად, ამორალურად მივიჩნიოთ ძველი ქართლის მცხოვრებლები, რომლებიც რელიგიური მრწამსის გამო ღვთაება არმაზს სწირავდნენ საკუთარ პირმშოს. ეს რომ არაჰუმანური აქტი იყო, ჩვენმა წინაპრებმა მხოლოდ მოგვიანო ეპოქაში გაიგეს. ამიტომ ვფიქრობ, რომ არც დ. შველიძე არ შეიძლება განისაჯოს იმდაგვარი ნაწერისათვის, როგორიც მისი საკანდიდატო დისერტაციაა. სავსებით შესაძლებელია, რომ 1981 წელს ის გულწრფელად იდგა ბოლშევიკურ პლატფორმაზე და თვლიდა, ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტები რეაქციული (ეს სიტყვა საბჭოური ისტორიოგრაფიაში ჩამორჩენილობის სინონიმი იყო და სულაც არ გამოიყენებოდა თავისი

პირდაპირი მნიშვნელობით, რომელშიც შეფასებითი მომენტი არ არის) და უტოპიურ იდეების მატარებელნი იყვნენ. ჩვენ დღეს, საბედნიეროდ, პლურალისტულ საზოგადოებაში ვცხოვრობთ და ბოლშევიკური პოზიციით შემუშავებულ აზრსაც კერავის დაუშვლით. ისიც აზრია და მასაც აქვს არსებობის უფლება.

არც იმის გამორიცხვა შეგვიძლია, რომ დ. შველიძე შეგნებულად მიდიოდა კომპრომისზე, როცა სოციალისტ-ფედერალისტებს ბოლშევიკური ინტერპრეტაციით წარმოადგენდა: ხომ ცხადია, რომ სხვაგვარად მას არავინ დააცვევინებდა დისერტაციას თემაზე, რომელიც არაბოლშევიკურ პარტიის ისტორიას შეეხებოდა. თუმც იმ ეპოქაში, როცა მან საკანდიდატო დისერტაცია დაიცვა ანუ გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში, განსხვავებით მკაცრი ოცდაათიანი წლებისაგან, უკვე სხვა გამოსავალიც იყო – დისერტაციის არდაცვა. დისერტაციას არ დაგაცვევინებდნენ, სამეცნიერო აქტუოვობას შეგიზღუდავდნენ, მაგრამ არ დაგხვრეტდნენ. დ. შველიძე თავისი საკანდიდატო დისერტაციის ისტორიოგრაფიული მიმოხილვაში გაკვრით ახსენებს უ. შიდამონიძეს, რომელსაც ოფიციალური პოზიციისაგან რამდენადმე განსხვავებული აზრი ჰქონდა არაბოლშევიკურ პარტიებზე. ჩემი აზრით, ეს იყო არა დიამეტრალურად სხვა, მაგრამ მოკრძალებულად განსხვავებული აზრი. ეს იყო გასული საუკუნის 70-იან წლებში. როგორც მახსოვს, ამის გამო უ. შიდამონიძემ სადოქტორო დისერტაციის დაცვა ვერ შეძლო, ყოველ შემთხვევაში, პირველ ჯერზე „გააშავეს“. თუმც მას გაუძარტლა: სამსახურიდან ის არ გაუნთავისუფლებიათ, განყოფილების გამგე იყო ი. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში და ლექციებსაც კითხულობდა უნივერსიტეტში. მის მსგავსად, დ. შველიძესაც, თუკი მისთვის მოუთმენელი იყო „პარტიული დეოლოგიური დებულებები“, შეძლო უბრალოდ არ დაეცვა თავისი საკანდიდატო დისერტაცია.

რაც ჩემს აღშფოთებას იწვევს ამ შემთხვევაში ისაა, რომ ამგვარი დისერტაციის ავტორი, სხვას უკიჟნებს უვიცობას, არაკვალიფიციურობას და „პარტიულ-დეოლოგიურ დებულებებს“. ის დასცინის საბჭოთა ავტორებს და მათ მოხსენიებას უკრძალავს ნ. სონლულაშვილის, მაშინ, როცა მისი საკუთარი დისერტაციის ერთ-ერთი უმთავრესი „სამეცნიერო სიახლე“, ის ყოფილა, რომ კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელ დ. შველიძეს უჩვენებია სოციალისტ-ფედერალისტთა ბლოკისტური პარტიის ლპობა და ქართული ნაციონალისტური ბურჟუაზიის ჰეგემონისტურ მისწრაფებათა კრახი!!!

ალბათ, უმჯობესია დ. შველიძემ ჯერ საკუთარ თვალში ღირე მოიძიოს, ვიდრე სხვის თვალში ბეწვის პოვნას შეეცდებოდეს.

ამგვარი „სამეცნიერო სიახლეების“ შემცველი დისერტაციის ოფიციალური ოპონენტები ყოფილან ა. ბენდიანიშვილი და ფ. ლომაშვილი. დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაციის ოფიციალურ ოპონენტებზე ყურადღებას შემთხვევით არ ვამახვილებ. იგივე პირები იყვნენ დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაციის ოპონენტებიც (შ. ბადრიძის დამატებით, რადგან სადოქტორო დაცვა მაშინ სამ ოფიციალურ ოპონენტს საჭიროებდა) და თქვენ წარმოიდგინეთ, დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაცია, რომლის ავტორეფერატი 1998 წლით თარიღდება, იგივე სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის ისტორიის შესწავლას ისახავს მიზნად, ოღონდ ამჯერად, როგორც დ. შველიძე ხაზგასმით აღნიშნავს, ობიექტურად.

ამგვარად, მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი რომ არაობიექტური კვლევისათვის მოიპოვა, ეს მის მიერ სავსებით გაცნობიერებული იყო.

VI

სათაური დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაციისა არის „საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია (1903-1917 წწ.)“. როგორც ვხედავთ, თემა იგივეა, მაგრამ საკანდიდატო დისერტაციის სათაურისაგან განსხვავებული ფორმულირებაა. და განსხვავება მდგომარეობს სათაურის იდეოლოგიურ რევიზიაში: ამოღებულია სიტყვა „ბოლშევიკები“ და მათი ბრძოლა. ამ დროს ისინი უკვე უარყოფითად ფასდებოდა ქართული საზოგადოების მიერ და მათი მოხსენიება დათვურ სამსახურს თუ გაუწევდა დისერტანტს. დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაციაში ამოღებულია სოციალისტ-ფედერალისტების მიმართ საკანდიდატო დისერტაციაში ასე ხშირად გამოყენებული, თითქმის მოუცილებელი, ატრიბუტი „წვრილბურჟუაზიული“. უკვე აღვნიშნე, ეს ტერმინი ბოლშევიკური პოზიციით, უარყოფითი შინაარსის მქონე იყო, ასევე გამოიყენებოდა ის ისტორიოგრაფიაშიც. ამიტომ, როგორც „პარტიულ-იდეოლოგიური დებულებების“ გამომხატველი, ამოღებული იქნა დ. შველიძის მიერ.

თავის სადოქტორო დისერტაციაში სოციალისტ-ფედერალისტების მიმართ დ. შველიძე უკვე სხვა ატრიბუტს იყენებს. ესაა „ეროვნული“ და, როგორც ავტორეფერატში გვარწმუნებს (გვ. 3), „სოციალისტ-ფედერალისტები

წარმოადგენენ პირველ ეროვნულ-პოლიტიკურ პარტიას საქართველოში“. რამდენიმე სტრიქონით ქვემოთ ამ პარტიის ეროვნულობას კვლავ ესმება ხაზი: „ფედერალისტური პარტია წარმოადგენდა ყველაზე ძლიერ ეროვნულ-პოლიტიკურ ორგანიზაციას საქართველოში“.

როგორც ვხედავთ, ფედერალისტური პარტიის ღპობაზე, მის იდეურ და ორგანიზაციულ კრახზე, მისი იდეების რეაქციულობასა და ობიექტურ რეალობასთან შეუთავსებლობაზე, რაც საკანდიდატო დისერტაციის ძირითადი „მონაპოვარი“ იყო, კრინტიც აღარაა დაძრული.

თუ დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაცია იყო სოციალისტ-ფედერალისტთა განქიქების მცდელობა, სადოქტორო დისერტაცია ემსგავსება სახოტბო პროზის ნიმუშს: „ქართველი ფედერალისტების იდეოლოგიას წარმოადგენდა სოციალიზმ-ფედერალიზმი. არსებითად ეს იყო ევროპული ტიპის „დემოკრატიული სოციალიზმის“ ქართული ნაირსახეობა და მოძალბებული რუსული მარქსიზმის ვითარებაში ერთადერთ სოციალისტურ ალტერნატივას წარმოადგენდა საქართველოში“ (გვ. 4).

ამგვარად, თუ საკანდიდატო დისერტაციის მიზანი იყო სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიასთან ბოლშევიკების შეურიგებელი ბრძოლის გადამწყვეტი მნიშვნელობის „მეცნიერული“ (!) დასაბუთება, სადოქტორო დისერტაციის მიზანი დ. შველიძის მიერ დიამეტრალურად განსხვავებულად არის ჩამოყალიბებული: „სადისერტაციო ნაშრომში მიზნად დავისახეთ მონოგრაფიულად შეგვესწავლა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის მოღვაწეობა, ობიექტურად შეგვეფასებინა ფედერალისტთა საქმიანობა, მნიშვნელობა და ადგილი ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობაში“ (გვ. 5).

შეხედულებათა ამგვარი რადიკალური მეტამორფოზის მნახველმა, ბუნებრივია, განსაკუთრებით ინტერესით წავიკითხე დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაციის ისტორიოგრაფიული შესავალი. კერძოდ, მაინტერესებდა ახალგაზრდა მკვლევრის კრიტიკისას იმგვარად დაუნდობელი მეცნიერი, როგორიც დ. შველიძეა, როგორ გამოეხმაურებოდა თავისსავე ადრინდელ ნააზრევს, რომელიც, როგორც მისი ბოლოდროინდელი შეფასებებიდან ჩანს, უკვე მართებულიად აღარ მიაჩნია. აღმოჩნდა, რომ ის ამჯერადაც დაუნდობელი იყო, ოღონდ კვლავაც სხვების კრიტიკისას. რაც შეეხება საკუთარ შეცდომებს, დ. შველიძე მათზე ღუმილს ამჯობინებს. მეტიც, საქმეს ისე წარმოაჩენს, რომ მკითხველი, რომელიც მის საკანდიდატო დისერტაციას არ იცნობს, ვერაგ-

ზით ვერ წარმოიდგენს, რომ დ. შველიძე სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის მაგინებელიდან ამ პარტიის მეხოტბედ გადაიქცა. ვერ წარმოიდგენს, რომ სადოქტორო დისერტაციაში სოციალისტ-ფედერალისტების ღვაწლის ეგოდენ დამფასებელი ავტორი, საკანდიდატო დისერტაციაში რიზიანად იმეორებდა ბოლშევიკური მოღვაწეების თვალსაზრისის სოციალისტ-ფედერალისტების იდეურ და ორგანიზაციულ კრახზე, მათი შეხედულებების რეაქციულობაზე და უტოპიურობაზე.

მოდით ახლა ჩავიკითხოთ დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატის ისტორიოგრაფიული შესავალი, რომელიც იმითაა საინტერესოა, რომ ავტორის სამეცნიერო ეთიკას წარმოაჩენს:

„ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ისტორიის სპეციალური შესწავლა არ მომხდარა. 60-იანი წლებიდან შეისწავლებოდა პრობლემის მხოლოდ ერთი კუთხე – ქართველი ბოლშევიკების ბრძოლა „ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური“ პარტიების წინააღმდეგ. საკითხის ამგვარი დაყენება არ ნიშნავდა თვით ამ პარტიების ისტორიის შესწავლას, არამედ, მიეკუთვნებოდა ბოლშევიკური პარტიის ისტორიოგრაფიას.

ამ მხრივ რამდენიმე ნაშრომი შეიძლება გამოვყოთ: ი. მირცხულავას „აგრარულ-გლეხური საკითხი საქართველოში. 1900-1917 წწ.“ (თბ., 1964 წ.); ერ. ახობაძის „ეროვნული საკითხის ისტორიიდან საქართველოში. 1900-1917 წწ.“ (თბ., 1965 წ.) და განსაკუთრებით გ. ჯანგველაძის „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ბრძოლა ბურჟუაზიული და წვრილბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიების იდეური და ორგანიზაციული განადგურებისათვის. 1903-1923 წწ.“ (თბ., 1974 წ.). ამ და საბჭოთა პერიოდის სხვა ნაშრომებს ახასიათებდა ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტთა მოღვაწეობის უაღრესად ტენდენციური წარმოდგენა, გაყალბება, უარყოფითი შეფასება, ფაქტების დამახინჯება, არაბოლშევიკური პარტიებისა და მოღვაწეების დამსახურების მიჩქმალვა და სხვ.“ (გვ. 8-9).

(შდრ. საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატში გ. ჯანგველაძის იგივე შრომის დ. შველიძისეულ დახასიათებას: «Особый интерес представляет монографический труд Г. Джангвеладзе «Борьба Коммунистической партии Грузии по идейному и организационному разгрому буржуазных и мелкобуржуазных партий. 1903-1923 гг.» (1974 г.). Автор научно обосновал и систематизировал историю 20-летней борьбы ре-

волюционного марксизма в Грузии против непролетарских партий, в том числе и социалист-федералистов. Он подытожил достижения в этой области грузинской историографии, коснувшись и отдельных вопросов истории партии социалист-федералистов» (გვ. 6).

ანუ:

„განსაკუთრებით საინტერესოა გ. ჯანგველაძის მონოგრაფიული შრომა „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ბრძოლა ბურჟუაზიული და წვრილ-ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიების იდეური და ორგანიზაციული განადგურებისათვის. 1903-1923 წწ.“ (1974). ავტორმა მეცნიერულად დაასაბუთა და სისტემაში მოიყვანა საქართველოში რევოლუციური მარქსიზმის არაპროლეტარული პარტიების, მათ შორის სოციალისტ-ფედერალისტების, წინააღმდეგ ბრძოლის 20-წლიანი ისტორია. მან შეაჯამა ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევები ამ დარგში, შეეხო რა სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის ისტორიის ცალკეულ საკითხებს“).

როგორც ვხედავთ, დასახელებულია რამდენიმე ადრინდელი ნაშრომი, რომლებიც სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიას ეხებოდნენ ბოლშევიკური კრიტიკის კონტექსტში. მათ, დ. შველიძის მითითებით, თურმე ახასიათებდათ მრავალი უკადრისი რამ: ტენდენციურობა, ფაქტების დამალვა და გაყალბება ანუ ისტორიკოსის ეთიკური კოდექსის და, საზოგადოდ, სამეცნიერო ეთიკის ყოველმხრივი დარღვევა იმიტომ, რომ სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიას განიხილავდნენ მხოლოდ და მხოლოდ ბოლშევიკური კრიტიკის კონტექსტში. კი მაგრამ, განა დ. შველიძე ყოველივე ამას თავადაც არ აკეთებდა საკანდიდატო დისერტაციაში? ისტორიის გამყალბებელთა სიაში რატომ ასახელებს სხვებს და რატომ არ ასახელებს საკუთარ თავს?

არადა, 14 წლის შემდეგ ნ. სონდულაშვილის „გამყალბებლობაზე“ რა რიხიანად საუბრობს!

განსხვავებით დ. შველიძის საკანდიდატო დისერტაციისაგან, რომლის ავტორეფერატში მხოლოდ გაკვრით არის ნახსენები უ. სიღამონიძე, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატში ამ მკვლევარს ხოტბა აქვს შესხმული: „სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის მარქსისტულ-ლენინური ისტორიოგრაფიის ფონზე, სრულიად განსაკუთრებული მოვლენა იყო უ. სიღამონიძის ორი ნაშრომის გამოჩენა“ (გვ. 9). დ. შველიძის მითითებით, უ. სიღამონიძემ „...სცადა მოეხდინა ამ და სხვა პარტიების ცნობილ წარმომადგენელთა საზოგადოებრივ-მეცნიერული რეაბილიტაცია“ (გვ. 10).

ამას კი მოსდევს მსჯელობა:

„შემდგომში, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის მოღვაწეობის პროგრესული კვალიფიკაცია გაიზიარეს მკვლევარებმა მ. გაფრინდაშვილმა და ა. ბენდიანიშვილმა, რაც მაშინდელ, საქართველოს ისტორიის ახალი პერიოდისა და კერძოდ, ფედერალისტური პარტიის ისტორიოგრაფიაში, მცირერიცხოვანი ობიექტური ფრთის არსებობას მოასწავებდა. 1981 წელს დავიცავით საკანდიდატო დისერტაცია: „ქართველი ბოლშევიკების ბრძოლა სოციალისტ-ფედერალისტთა წვრილბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიის წინააღმდეგ (1895-1907 წწ.)“. როგორც სათაურიდან ჩანს, ნაშრომი სპეციალურად შეისწავლიდა ბოლშევიკური სოციალ-დემოკრატიისა და მისი წარმომადგენლების: ფ. მახარაძის, ა. წულუკიძის, ი. სტალინის, მ. ცხაკაიას, მ. ტოროშელიძის და სხვათა ბრძოლას ფედერალისტური პარტიის წინააღმდეგ“ (გვ. 10).

თხრობა ისეა აგებული, რომ მკითხველს დარჩეს შთაბეჭდილება თითქოსდა დ. შველიძემ (მ. გაფრინდაშვილთან და ა. ბენდიანიშვილთან ერთად) თავის საკანდიდატო დისერტაციაში გააგრძელა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის პროგრესულად კვალიფიკაციის ხაზი და არა იმ წინამორბედთა ხაზი, ვისაც „ახასიათებდა ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტთა მოღვაწეობის უაღრესად ტენდენციური წარმოდგენა, გაყალბება, უარყოფითი შეფასება, ფაქტების დამახინჯება, არაბოლშევიკური პარტიებისა და მოღვაწეების დამსახურების მიჩქმალვა და სხვ.“

დ. შველიძე განაგრძობს რა საკითხის შესწავლის ისტორიის წარმოდგენას, მიუთითებს, რომ „80-იანი წლების დასასრულიდან შეიქმნა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ისტორიის ობიექტური შესწავლის შესაძლებლობა. განსაკუთრებით გაიზარდა ინტერესი არჩილ ჯორჯაძის მიმართ“ (გვ. 10), ჩამოთვლის ავტორებს, რომელთა შრომებსაც უკვე დადებითი კუთხით ახასიათებს და. ამ დადებით კონტექსტს, ცხადია, კვლავ მოაყოლებს საკუთარ ნაშრომსაც, ამჯერად მონოგრაფიას:

„1993 წელს გამოქვეყნდა ჩვენი ნაშრომი: „პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში. ფედერალისტები“. ნაკვეთი I, რომელიც მოიცავს ფედერალისტური პარტიის ისტორიას 1895 წლიდან 1908 წლამდე.

ერთადერთი ნაშრომი, რომელიც ჩვენი ზემოაღნიშნული მონოგრაფიის გარდა უშუალოდ ეხება ფედერალისტთა ისტორიას, არის დ. ონიკაძის საკანდიდატო დისერტაცია: „სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის პროგრამა და ბრძოლა მისი განხორციელებისათვის“ (თბ.; 1994, საკანდიდატო დისერტაცი-

ის ავტორეფერატი). საკვლევი პერიოდის სიფართოვემ – 1901-1923 წლები – გამოიწვია ნაშრომის ფრაგმენტულობა, ზოგადი ხასიათი და სერიოზული შეცდომები, რის გამოც მინიმალურადაც ვერ აღდგა ფედერალისტური პარტიის ისტორია. ნაშრომის შედარებით ორიგინალური ნაწილია, ფედერალისტთა მოღვაწეობის განხილვისადმი მიძღვნილი ეპიზოდები, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტსა და დამფუძნებელ კრებისაში, რაც სცილდება ჩვენი ნაშრომის საკვლევ პერიოდს.

ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის პერიოდი ისე გასრულდა, რომ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ისტორიის შესწავლა ვერ მოხერხდა.“ (გვ. 10-11).

ამგვარად, საკუთარი ნაშრომი დ. შველიძემ კვლავ დადებით ტენდენციას დაუკავშირა. დ. ონიკაძის დისერტაცია კი დაიწუნა და მის კრიტიკას მიაბა, საზოგადოდ, ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიტიკა.

სასურველია, თუნდაც მოკლედ, შევეხოთ აღნიშნულ მონოგრაფიას და, კერძოდ, მის ისტორიოგრაფიულ ნაწილს. აქაც გვაქვს რეცენზენტისათვის ჩვეული „პრინციპულობისა“ და „კრიტიციზმის“ მაგალითები, ოღონდაც მხოლოდ სხვების მიმართ:

„70-წლოვანი ოფიციალური ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ ეროვნულ-პოლიტიკური პარტიების, მათ შორის ქართველ ფედერალისტთა პარტიის კვალიფიკაციის ტიპური მაგალითი მოცემულია „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევების“ პირველ ნაწილში. მასში „დასაბუთებულია“ ის გარემოება, რომ რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობამ საქართველოში გამოიწვია ლიბერალური ბურჟუაზიის ამოძრავება, რომლის „მისწრაფებათა განხორციელების ყველაზე საიმედო იარაღს ეროვნულ დემოკრატია – ქართველი ბურჟუაზიის ნამდვილ მსახურთა ჯგუფი წარმოადგენდა“. ნარკვევებში ხაზგასმულია, რომ ფაქტიურად, „ქართველ ბურჟუაზიას დიდი სამსახური გაუწიეს სოციალისტ-ფედერალისტებმა, რომლებიც მიუხედავად თავიანთი წვრილბურჟუაზიული სოციალური ბუნებისა, ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური მდინარების ერთ-ერთ შენაკადს წარმოადგენდნენ“.“ (გვ. 9-10).

ამას მოჰყვება დ. შველიძის კომენტარი:

„ამას იქით ქართული „საბჭოური“ ისტორიოგრაფია აღარ წასულა. ორიოდ ჩვენს მიერ აღნიშნული ცდა, თუნდაც ფედერალისტური პარტიის მეტ-ნაკლებად ობიექტური შეფასებისა (უ. სიდამონიძე) თუ მოხსენიებისა (ა.

ბენდიანიშვილი, მ. გაფრინდაშვილი), საერთო სურათს ვერ შეცვლიდა. მეტიც, 1970-იანი წლების შუა პერიოდიდან ქართულ ისტორიოგრაფიაში თითქმის მთლიანად შეწყდა არაპროლეტარული პარტიების ისტორიასთან დაკავშირებული პრობლემების შესწავლის ისედაც არაინტენსიური პროცესი“ (გვ. 10).

ნამდვილად „აღიარებითი ჩვენება“ იქნებოდა აღნიშნულ პროცესში კოლეგა საკუთარ მონაწილეობასაც რომ მიუთითებდეს, რადგან მისი საკანდიდატო დისერტაციის მიზნები და შედეგები უნისონშია მის მიერ ასე კრიტიკულად მოხსენიებულ „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევებთან“.

„დღეს ისტორიკოსები აღარ დაობენ იმაზე, რომ სწორედ 90-იანი წლებიდან დღემდე, ჩვენი ქვეყნის ისტორია ყალბი სახითაა წარმოდგენილი, მრავალი მოვლენა ტენდენციურადაა გაშუქებული, მიჩქმალულია გარკვეული სქემებისათვის მიუღებელი ისტორიული ფაქტები, დროის უკუღმართობის გამო ისტორიკოსი იძულებული გახდა დაევიწყებინა ისტორიული კვლევისათვის აუცილებელი ჭეშმარიტება, რაც ცნობილი იყო ჯერ კიდევ IV საუკუნის რომაელი ამიანე მარცელინუსისათვის: „ისტორიკოსი, რომელიც მომხდარ ამბებზე შეგნებულად სდუმს, არანაკლებ სიცრუეს სჩადის, ვიდრე ის, ვინც არარსებულს თხზავს“. ბუნებრივია, ჩვენი ისტორიის პროსკრუსტეს სარეცელზე უპირველეს ყოვლისა აღმოჩნდა განსახილველი პერიოდის ისეთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა, როგორიც საქართველოში წარმოქმნილი პარტიების ისტორიაა. ქართველმა ისტორიკოსმა, რომელიც ეხებოდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის საქმიანობას, წინასწარ იცოდა, რომ ეს პარტია ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურად უნდა შეეფასებინა, გამოეყვანა იგი „რეაქციული“ ქართული ბურჟუაზიის მსახურად, რომელსაც არ აწუხებდა ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესები. დაკანონებული კონცეფციის მიხედვით, ფედერალისტები თიშავდნენ საქართველოს პროლეტარიატის ინტერნაციონალურ ერთიანობას მოძმე ხალხებთან, უპირველესად კი რუსეთის რევოლუციურ პროლეტარიატთან. ანგარიში არ ეწეოდა იმ ისტორიულ ფაქტებს, იდეურ მემკვიდრეობას, რაც დადებითად ახასიათებდა ფედერალისტურ პარტიას, პირიქით, წინ იყო წამოწეული, ხან კი შეთხზული, მისი მაკომპრომეტირებული და თითქოს „რეაქციული“ ბუნების წარმომჩენი ფაქტები, უკრიტიკოდ მისაღებად და სახელმძღვანელოდ ითვლებოდა ი. სტალინის, ფ. მაზარაძის, მ. ტოროშელიძისა და სხვთა დახასიათება-შეფასებანი ფედერალისტური პარტიის შესახებ. ამგვარ ვითარებაში, ცხადია, ნაკლებად აქტუალური გახდა

უშუალოდ სოციალისტ-ფედერალისტთა და სხვა პარტიების ისტორიის შესწავლის საჭიროება. საჭირო იყო მხოლოდ ამ პარტიების წინააღმდეგ ქართველი ბოლშევიკების ბრძოლის ისტორიის წარმოჩენა“ (გვ. 12-13).

ეს ყველაფერი, რაც სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის შესწავლის ისტორიის დახასიათებისას დ. შველიძის მიერ გაუპიროვნელად, საზოგადო ტენდენციის სახით არის წარმოდგენილი, უპირველეს ყოვლისა, თავად მისი მახასიათებელია. ფაქტია, რომ სწორედ იგი, ნებისთი თუ უნებლიედ, საბჭოური პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ამგვარი „მაჟნე ტენდენციის“ ერთ-ერთ ყველაზე ტიპიური მაგალითია.

ზემოთ მოტანილი მიმოხილვით რეცენზენტის „მაღალი სამეცნიერო სტანდარტი“ არა, მაგრამ მის სამეცნიერო კარიერაში არსებული პრობლემები კი გამოვლინდა.

მე ვფიქრობ, რომ ირიბად ეს კარიერაც განაპირობებს ახალგაზრდა ავტორის მიმართ დ. შველიძის არაკეთილგანწყობილ კრიტიციზმს. მთელი თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის განმავლობაში რეცენზენტი მუშაობდა სწორედ იმ პერიოდზე, როცა განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობდა ქართველთა ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესი და, მიუხედავად ამისა, მას არ დაუსვამს, მეტიც, აზრადაც არ მოსვლია, რომ დაესვა, ეროვნული იდენტობის ისტორიის კვლევის პრობლემა. არადა, ეს ამ ეპოქის შესწავლის გასაღები პრობლემაა და თავისი მნიშვნელობით მას ვერ გაუტოლდება რომელიმე კონკრეტული პოლიტიკური პარტიის, მათ შორის, ფედერალისტთა პარტიის, ისტორიის კვლევა.

სამოღვაწეო ასპარეზზე სულ ახლახან გამოსულმა ნატო სონდულაშვილმა კი სწორედ ამ გასაღებს პრობლემას მიაგნო და მისი გადაწყვეტის გარკვეული ცდაც შემოგვთავაზა. გულდასაწყვეტი ფაქტია, არა ბატონო დიმიტრი? XX საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართული იდენტობის ისტორიის კვლევა თქვენ შეგფეროდათ, არა? რას იზამთ. ის, რაც თქვენი და ჩემი თაობისათვის ასე პრობლემაური იყო, ნ. სონდულაშვილის თაობისათვის სრულიად ბუნებრივი და მარტივია. მაგრამ ეპოქის უკუღმართობის გამო ჩვენი თაობის მიერ შესაძლებლობების ხელიდან გაშვება ნ. სონდულაშვილს ვერ დაბრალდება. მან და მისმა თანატოლებმა იციან, მაგრამ მაინც ძნელად წარმოუდგენიათ, რომ მათ ასაკში თქვენთვის, კიდევაც რომ მოგესურვებინათ, შეუძლებელი იყო ქართული თვითცნობიერების კვლევა და ერის ქმნალობაში ამ თვითცნობიერების გადამწყვეტი როლის შესახებ საუბარი. ძნელად წარმოუდგენ-

ნიათ, რომ თქვენ ძალიან დაგვიანებით, მხოლოდ პრინციპული კომპრომისების შემდგომ, შესძელით დადებით კონტექსტში გამოგვეყენებინათ სიტყვა „ეროვნული“. მაგრამ ყოველივე ამის გამო გაბოროტება არ ღირს და უსამართლოდ ახალგაზრდა ავტორის განჩიებაც, მერწმუნეთ, უკადრისია.

VII

საბედნიეროდ, პროფ. დ. შველიძე გამონაკლისია და უნივერსიტეტის პროფესორთა უმრავლესობა თავისუფალია ზემოთ აღნიშნული სუბიექტური მოტივაციისაგან ახალგაზრდა მკვლევრების ნაშრომების განხილვისას. ამ კონტექსტში მინდა შევეხო ნ. სონლულაშვილის დისერტაციის სხვა შემფასებლებს.

როგორც ითქვა, დ. შველიძის კრიტიციზში პირდაპირ მხოლოდ დისერტაციის ავტორის მისამართით არის გამოთქმული. ადვილი მისახვედრია, რომ ახალგაზრდა ავტორის „დამართხვლება“ რეცენზენტისათვის უფრო კომფორტულია. მაგრამ მას „ავიწყდება“ ან, უფრო სწორი იქნება თუ ვიტყვით, რომ ცდილობს მკითხველს „დაავიწყოს“, რომ დისერტაცია, მითუმეტეს, დაცული დისერტაცია, განსხვავებით სხვა სახის სამეცნიერო პროდუქციისაგან (მონოგრაფია, სტატია და სხვ.) არ წარმოადგენს მხოლოდ ავტორის პასუხისმგებლობის ობიექტს. მასზე პასუხს ავტორის გარდა, სამეცნიერო ხელმძღვანელის გარდა, აგებს ყველა ის სპეციალისტი, რომელიც ასე თუ ისე ჩართული იყო დაცვის პროცესში და მხარი დაუჭირა დისერტანტისათვის მიღებული ხარისხის მინიჭებას. ესენია, უპირველეს ყოვლისა, დადებითი დასკვნის მიმცემი ოფიციალური ოპონენტები, დისერტაციის დადებითი ქულის შემფასებელი სადისერტაციო კომისიის წევრები, დისერტაციაზე ან სადისერტაციო მაცნეზე შემოსული დადებითი გამოხმაურებების ავტორები, დაცვის პროცესში მხარდაჭერის სიტყვით გამოსული მეცნიერები. ნაშრომი დადებითად შეაფასა და ნატო სონლულაშვილისათვის მის მიერ მიღებული ხარისხის მინიჭებას მხარი დაუჭირა ათეულზე მეტმა მეცნიერმა. მე ქვემოთ ჩამოვთვლი ამ მეცნიერებს.

ნ. სონლულაშვილის ოფიციალური ოპონენტები იყვნენ ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორები და თსუ პროფესორები გიული ალასანია და ნიკოლოზ ჯავახიშვილი. მათ დადებითად შეაფასეს დისერტაცია და იშუამდგომლეს სადისერტაციო კომისიის წინაშე დისერტანტს მინიჭებოდა მიღებული ხა-

რისხი. მათი რეცენზიები დისერტაციის დადებითი მხარის აღნიშვნის გარდა, შეიცავდა კრიტიკულ შენიშვნებსაც. ნაწილი, ცხადია, დისერტანტმა გაიზიარა, მაგრამ ნაწილის მიმართ კარგად შესძლო საკუთარი პოზიციის დაცვა და ეს პაექრობა, რომელიც აჩვენებდა ახალგაზრდა მკვლევრის პროფესიულ სიმწიფეს, იყო სწორედ ძალიან დასამახსოვრებელი და გამოარჩევდა ამ დაცვას ბევრი სხვა დაცვისაგან ძალიან კარგი კუთხით.

სადისერტაციო კომისიის წევრები კი იყვნენ ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორები და პროფესორები: გია გელაშვილი, იგორ კვესელავა, ვაჟა კიკნაძე, დავით მაღაზონია, ლელა სარალიძე, გიორგი ოთხმეზური, გოჩა ჯაფარიძე. კენჭისყრის დროს კომისიის წევრებმა უმაღლესი შეფასება დააფიქსირეს. შეფასება, როგორც ითქვა, იყო ფრიალი (97 ქულა). რამდენიმე მათგანმა (ი. კვესელავა, ვ. კიკნაძე, დ. მაღაზონია, ლ. სარალიძე) საჭიროდ სცნო სიტყვითაც გამოსულიყო დისერტანტის მხარდასაჭერად. დარბაზიდან მხარდაჭერის სიტყვით გამოვიდა პროფ. გ. საითიძე.

ნ. სონღულაშვილის სადისერტაციო მაცნეზე შემოსული იყო ოთხი გამოხმაურება. ყველა მათგანი დადებითად აფასებდა დისერტაციას. ერთ-ერთი გამოხმაურება ეკუთვნის თსუ ი. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარ მეცნიერ თანამშრომელს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს დ. ჭუმბურიძეს, რომელიც მხარს უჭერს ნ. სონღულაშვილისათვის მიეძღული ხარისხის მინიჭებას და რომლის აზრით, „ნაშრომი არის სეროზული მუშაობისა და ანალიზის შედეგი“. მეორე მათგანი ეკუთვნის გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის სრულ პროფესორს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს ვაჟა ჩოჩიას, რომელიც ასევე მხარს უჭერს ნ. სონღულაშვილისათვის მიეძღული ხარისხის მინიჭებას ფიქრობს რა, რომ დისერტაცია „ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია“. სხვა გამოხმაურების ავტორია ბათუმის რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის თანამშრომელი ისტორიის დოქტორი ნუგზარ ზოიძე, რომლის აზრით, აგრეთვე, ნ. სონღულაშვილი იმ სახურებს მიეძღულ ხარისხს. ერთ-ერთი გამოხმაურება იყო საზღვარგარეთიდან. იგი ეკუთვნის რომის ლა საპენზას უნივერსიტეტის აღმოსავლეთ ევროპის დეპარტამენტის პროფესორს ანდრეა კარტენის, რომელიც მიუთითებს ნაშრომის მაღალ ხარისხს და ხაზს უსვამს მის მნიშვნელოვნებას არამარტო საქართველოს ისტორიისათვის, არამედ, ზოგადად, ეროვნებათა წარმოშობის

ისტორიისათვის ევროპაში.

ამის შემდგომ, მინდა ვკითხო პროფ. დ. შველიძეს: როგორ ფიქრობს იგი, ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი მეცნიერი არაკომპეტენტურია და არაპრინციპული? არაკომპეტენტურობის გამო ვერ დაინახეს მათ ნ. სონლულაშვილის დისერტაციის კავშირი „მაგნე ტენდენციებთან“ და მისი „პარტიულ-იდეოლოგიური დებულებები“, თუ დაინახეს და იმდენად არაპრინციპულები არიან, რომ მაინც დაუჭირეს მხარი ავტორისათვის დოქტორის ხარისხის მინიჭებას?

დ. შველიძის რეცენზიის მიხედვით ისე გამოდის, რომ ყველა ზემოთ დასახელებული მეცნიერი ან არაკომპეტენტურია ან არაპრინციპული და მხოლოდ და მხოლოდ დ. შველიძე არის კომპეტენტურობისა და პრინციპულობის განსახიერება. მე მგონი, თვითშეფასების ძალზე მძიმე შემთხვევასთან გვაქვს საქმე.

VIII

დ. შველიძის რეცენზიას აქვს ჟურნალისტური ინტრიგის შემცველი სათაური. ესაა „დაგვიანებული“ გამოხმაურება და „ნაადრევ“ დისერტაციაზე. აშკარაა, რომ შესაბამისი ეფექტის მოხდენაზე დ. შველიძეს საგანგებოდ უზრუნია (ილიას სიტყვა რომ გავიმეორო „უტირნია“). მაგრამ ეს ინტრიგა მხოლოდ საქმეში ჩაუხედავ მკითხველზე თუ მოახდენს შთაბეჭდილებას, იმაზე, ვინც არ იცნობს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე მოქმედ დოქტორანტურის დებულებას.

დოქტორანტურაში სწავლა მიმდინარეობს ექვსი სემესტრის განმავლობაში. ამ ექვსი სემესტრისათვის ფაკულტეტი სტუდენტისათვის აწესებს შეღავათიან გადასახადს. მხოლოდ 2013 წლის დასაწყისში, ფაკულტეტის საბჭოს მიერ მიღებული იქნა გადაწყვეტილება, რომ ეს შეღავათი გავრცელებულიყო დამატებით სამ სემესტრზეც. მაგრამ ნ. სონლულაშვილის მიერ დისერტაციის დაცვის დროისათვის კი ეს ვადა მკაფიოდ იყო განსაზღვრული – მხოლოდ ექვსი ძირითადი სემესტრი. დადგენილ ვადაში დისერტაციის დასაცავად არწარდგენის შემთხვევაში სტუდენტს დამატებითი სემესტრში სწავლის საფასური უნდა გადაეხადა სრულად, რაც შეღავათიან გადასახადს სამჯერ და მეტადაც აღემატება. ამგვარად, ვადაში სადოქტორო დისერტაციის არწარდგენა, ნიშნავს არა მარტო იმას, რომ სტუდენტი ვერ ასრულებს სა-

დოქტორო პროგრამას, არამედ იგი დასჯადია ფინანსურადაც. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ფინანსური სანქცია უნივერსიტეტის მხრიდან, მხოლოდ ერთი შეხედვით, არის არაჰუმანური. ეს წესი რომ არა, შეიძლება მარადიულად დისერტაციის წერის პროცესში მყოფი დოქტორანტები გვეყოლოდა.

ნ. სონლულაშვილი ყოველმხრივ მოწესრიგებული პიროვნებაა. დოქტორანტურაში სწავლის პერიოდში მან ყველაფერი დავალება გეგმით გათვალისწინებულ დროში შეასრულა. დისერტაციაც ვადაში მოამზადა და წარმოადგინა, მეტიც, როგორც თავშივე ვთქვი, და დაცვაც მოასწრო სწავლების მეექვსე სემესტრის ამოწურვამდე ორი დღით ადრე.

ამგვარად, ნ. სონლულაშვილის დისერტაცია იყო არა ნაადრევი, არამედ დროული. დოქტორანტურის კურსი დამთავრდა და ის საბოლოო გამოცდით ანუ დისერტაციის დაცვით დაგვირგვინდა. ასე რომ, ამ შემთხვევაში დ. შველიძეს სათაურში ამ „ეფექტური“ სიტყვის შერჩევაზე ტყუილად „უტირნია“.

იგივე ვითარებაა რეცენზიის სათაურში დაფიქსირებული მეორე ატრიბუტთან დაკავშირებითაც. დ. შველიძეს სურს არსებულ სიტუაციაში გაურკვეველ მკითხველს აფიქრებინოს, რომ იგი სულაც არ ჩქარობდა ამ რეცენზიის დაწერას, რომ მისი გამოხმაურება „ნაგვიანევია“. მაგრამ, არც ეს არის მართალი. ამგვარად ოპერატიული გამოხმაურება – სულ სამი თვის ვადაში – მე იშვიათად მინახავს ქართულ სამეცნიერო სივრცეში. დ. შველიძე სწორედაც რომ ძალზე ჩქარობდა, რომ მოესწრო ნ. სონლულაშვილის ნაშრომის განმაქიქებელი რეცენზიის თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის „შრომების“ საიუბილეო გამოცემაში ჩართვა. იმედოვნებდა, რომ აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ ამ ნომერს ჩვეულებრივზე მეტი მკითხველი ეყოლებოდა და, შესაბამისად, იმ მკითხველთა წრე, რომლებიც მის „გამანადგურებელ“ რეცენზიას გაეცნობოდა, ჩვეულებრივზე ფართო იქნებოდა.

საკუთარ ნაშრომზე არაკეთილგანწყობილი გამოხმაურება, ვფიქრობ ყველა კოლეგა დამეთანხმება, უსიამოვნოა მრავლისმნახველი მეცნიერისათვისაც. ახალგაზრდა მკვლევარზე კი მან განსაკუთრებით დამორგუნველად იმოქმედა. იმის საფრთხეც არსებობდა, რომ იგი საერთოდ გულს აიყრიდა მეცნიერულ საქმიანობაზე. მაგრამ, საბედნიეროდ, ნ. სონლულაშვილი მტკიცე ნებისყოფის ახალგაზრდა აღმოჩნდა და მან ამ გამოცდას გაუძლო.

ამ ვითარებაში ნამდვილად მაშველი რგოლივით გამოჩნდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერა: აქ წარდგენილმა ნ.

სონლულაშვილის კვლევითმა პროექტმა „ქართული გამოწვევა და ეროვნული იდენტობა 1900-1921 წლებში (სოციალური მდგომარეობა)“ მოიპოვა ახალგაზრდა მეცნიერთათვის განკუთვნილი საქართველოს პრეზიდენტის სამეცნიერო გრანტი. ეს პროექტი სადისერტაციო თემას უკავშირდება და ჩატარებული ძიებების უშუალო გაგრძელებას გულისხმობს. ასე რომ, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ანონიმი ექსპერტების სახით ნ. სონლულაშვილს სამეცნიერო საქმიანობას დამატებითი მხარდამჭერები გამოუჩნდნენ.

IX

ყველა ამ არცთუ მოკლე, მაგრამ აუცილებელი, განმარტების შემდგომ, მინდა მკითხველს ვაჩვენო, თუ რას წარმოადგენს ნ. სონლულაშვილის დისერტაცია. ამისათვის მე მოვიყვან ადონარიდს ჩემი, როგორც დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელის, სიტყვიდან, რომელიც წარმოვთქვი დაცვის სხდომაზე:

„დღევანდელი დისერტაცია საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი უმთავრესი ფაქტის – ნაციონალური კონსოლდაციის – მარქსისზმისაგან ალტერნატიული თეორიული საფუძვლზე რეპრეზენტაციის ცდაა. მართალია, დისერტანტი საგანგებოდ არ მსჯელობს მის მიერ გამოყენებულ თეორიულ მიდგომებზე, რადგან იგი, როგორც ხაზგასმით მიუთითებს კიდეც, პრინციპულად არ იზღუდება ერთი კონკრეტული მიდგომით, მაგრამ სპეციალისტებისათვის დისერტაციის გაცნობისას შეუმჩნეველი არ დარჩება, რომ ნაშრომში პრობლემის დასმა და ამოცანების იდენტიფიკაციაც ქართული ისტორიოგრაფიისათვის ერთგვარად არატრადიციულია და კვლევის მიმართულება გარკვეულწილად ინსპირირებულია სწორედ თანამედროვე სოციალური თეორიებით ნაციების კვლევის დარგში. თავად ის ფაქტი, რომ დისერტაცია ფოკუსირებულია ქართველი ერის იდეის ფორმირების პროცესის აღწერაზე, საზოგადოებრივი აღქმების სურათის რეპრეზენტაციაზე, უკვე მრავლისმეტყველია. წინამოდერნული ქართული ერთობის ერად ქცევას, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს ეროვნული იდეით ერთობის გამსჭვალვა და არა სხვა ფაქტორები, მაგალითად, მარქსისტების მიერ ყოველთვის ასე აქცენტირებული საწარმოო ძალთა განვითარება.

ქართული იდენტობის ისტორიის კვლევა, ცხადია, წარმოდგენილი დისერტაციით არ იწყება, მაგრამ ეს დისერტაცია პირველი ნაშრომია, რომე-

ლიც ქართულ იდენტობას იკვლევს ერად კონსოლიდების ყველაზე გადამწყვეტ მომენტში ანუ XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში.

დისერტანტი ცდილობს აღადგინოს ქართულ ერთობის კოლექტიური პერცეფციების სურათი, დამოკიდებულება იმ ფაქტებისადმი, რომლებიც, თანამედროვე თეორიულ ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისით, ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის განვითარების ინდიკატორებს წარმოადგენენ. იგი ცდილობს ცალკეული ფენების აღქმების დახასიათებას, რომ მერე მთელი ერთობის აღქმა წარმოადგინოს. ცხადია, ვერ ვიტყვით, რომ ამ მიზანს სრულყოფილად მიაღწია და ამ მხრივ აღარაფერია გასაკეთებელი. მაგრამ მას ის დამსახურება არ უნდა დაუკარგოთ, რომ პირველმა დასვა ასე საკითხი ამ ეპოქისათვის და ამ საკითხის გადაწყვეტის აღქვატური ამოცანები ჩამოაყალიბა. ამ ამოცანებს კარგად წარმოაჩენს ნაშრომის სტრუქტურა.

პრობლემის ახლებური კუთხით დასმა დისერტანტისაგან მოითხოვდა წყაროთა ბაზისა და სპეციალური ლიტერატურისადმი თვისებრივად ახლებურ დამოკიდებულებას. ტრადიციული პრეფერენციები წყაროთა არჩევის საკითხში თავდაყირა დადგა. თუ იმ ისტორიკოსებისათვის, რომლებიც იკვლევენ მოქმედებებს, ობიექტივისტურ მომენტებს უახლესი ისტორიისათვის მთავარი იყო საარქივო მასალა, იმ ტიპის გამოკვლევაში, როგორიც აღქმებზე ფოკუსირებული ეს დისერტაციაა, გადამწყვეტ ადგილს იკავებს მემუარები. „მოქმედების ისტორიკოსები“ ნაკლებ ნდობას უცხადებენ მემუარებს მათი სუბიექტურობის გამო, „აღქმების ისტორიკოსებისათვის“ კი განსაკუთრებულად მიმზიდველია ისინი სწორედ ამ სუბიექტურობის გამო. ამავე მიზეზით აგრეთვე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს პერიოდული პრესა და სხვა ბეჭდურად ტირაჟირებული ტექსტები ანუ ის ტექსტები, რომლებიც ცირკულირებს ფართო მასებში და, რომელთაც შეუძლიათ ნაციონალური იდეებით ერთობის წევრთა უმრავლესობის ინსპირირება. ნაციები ხომ მასობრივი ფენომენებია, ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესიც სხვა არა არის რა თუ არა ნაციონალური იდეით ფართო ფენების გამსჭვალვა.

პირდაპირი ისტორიოგრაფია საკითხს არა აქვს, რადგან არასოდეს ქართულ სინამდვილეში XX საუკუნის პირველი ოცწლეული ქართული იდენტობის ფორმირების ისტორიის კუთხით შესწავლილი არ ყოფილა. ”მიტომ ამ პერიოდის შესახებ არსებული ლიტერატურაც ზოგ შემთხვევაში დისერტანტისათვის ასრულებს წყაროს ფუნქციას.

რაც შეეხება წყაროთმცოდნეობით კვლევას და საარქივო ძიებებს: რო-

ცა ისმის საკითხი საზოგადოებრივი აღქმების რეპრეზენტაციის შესახებ, ცხადია, უმჯობესია, კვლევის წყაროთმცოდნეობითი ეტაპი დასრულებული იყოს. მაგრამ ისტორიკოსები ვართ და ყველამ ვიცით, რომ ამგვარი იდეალური ვითარება არასოდეს არ დგება და ისტორიული რეპრეზენტაციის პარალელურად გვიწევს წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი და სინთეზი. ჩვენი დისერტანტიც ამავე მდგომარეობაში აღმოჩნდა და მოუწია საარქივო მასალაზეც მუშაობა, განსაკუთრებით იმ სოციალური ჯგუფების აღქმებზე დასაკვირვებლად, რომლებიც ინტელექტუალური საქმიანობით არ იყვნენ დაკავებული, მაგრამ რომელთა აღქმები ქართული ერთობის აღქმათა საერთო სურათის წარმოსადგენად ასევე მნიშვნელოვანი იყო. მხედველობაში გვაქვს ქართველი გლეხობა. ამგვარად, დისერტანტს ჩატარებული აქვს ფაქტობრივ ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი კვლევა და ორივე სფეროში ამჟღავნებს შესაბამის დახელოვნებას.

კვლევის შედეგი მართლაც ძალიან კარგია. კარგად არის ნაჩვენები ქართული ერთობის კოლექტიური აღქმების სურათი საანალიზო პერიოდში. მიხარია, რომ ჩემი ეს აზრი დისერტაციის შესახებ ემოხვევა ოფიციალური ოპონენტების დადებით შეფასებას, აგრეთვე, განმტკიცებულია დისერტაციის ავტორეფერატზე შემოსული გამოხმაურებებით.“

ამგვარად, ერთის მხრივ, ჩემი აზრით, ნ. სონღულაშვილის სადოქტორო დისერტაცია არ არის აგრერივად ხელწამოსაკრავი ნაშრომი. მითუმეტეს, არ არის იგი თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მაგნე ტენდენციის გამოვლინება, როგორც ამაში ჩვენს დარწმუნებას ცდილობს დ. შველიძე. მეორეს მხრივ, დ. შველიძეს, მისი სამეცნიერო კარიერის გათვალისწინებით, ვერანაირად ვერ მივიჩნევთ ამ ნაშრომის ობიექტურ შემფასებლად. ამასთან, ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ მას საქართველოს ისტორიის უახლესი პერიოდის კვლევის მონოპოლიზება სურს. უბრალოდ ვერ აუტანია, რომ ეპოქაზე, რომელიც მისი სამეცნიერო ძიების ობიექტს წარმოადგენდა, დაიწერა მისეული მიდგომებისაგან განსხვავებული გამოკვლევა. მისი რეცენზიის „მე-სიჯი“ გასაგებია: აქ „ფეხის ჩაღმის“ ნებას არავის მისცემს.

მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ ნ. სონღულაშვილის გამოკვლევამ დ. შველიძეზე ძალიან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა შემოქმედებითი პრიორიტეტების განსაზღვრის თვალსაზრისით: გასულ წელს აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადების 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე „ისტორიული რეპრეზენტაცია: თეორიული მიმართულებები და კონკრე-

ტული კვლევები“ (2012 წლის 16-17 ნოემბერი, თბილისი, საქართველო) მან წარმოადგნა მოხსენება „ერის რაობა და ქართველი ერის წარმოშობა“.

საკითხის დასმა, რომელსაც სათაური წარმოაჩენს, მიუთითებს ავტორის დაბნეულობას. ნ. სონღულაშვილის დისერტაციიდან მან ბოლოს და ბოლოს ამოიცნო, თუ რა ყოფილა მისთვის საინტერესო პერიოდის გასაღები პრობლემა და ერთი ხელის მოსმით გადაწყვიტა მისი გადაჭრა (იმ მასშტაბურ თეორიულ პრობლემასთან ერთად, რასაც ერის კონცეპტის განსაზღვრა წარმოადგენს!). მაგრამ იმაზე კი აღარ იფიქრა, შეეძლო კი მას ამ საკითხის სრულფასოვანი გაშუქება, მაგალითად, ერის რაობის გარკვევა, როცა იგი ინგლისურად ვერ კითხულობს და, შესაბამისად, არც საკითხზე არსებულ თანამედროვე თეორიულ ლიტერატურას იცნობს. ამიტომ გასაკვირი სულაც არაა, რომ დ. შველიძის მოხსენება ძალზე სუსტი გამოდგა. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩემთვის ეს არაა მთავარი. საინტერესო ის არის, რომ დ. შველიძეს ასე ძალიან მოუნდა სწორედ ეროვნული იდენტობის საკითხის მკვლევრად წარმდგარიყო საერთაშორისო კონფერენციაზე. ასე რომ, დ. შველიძის ამგვარ ტრანსფორმაციას ანუ, მისივე სიტყვები რომ გავიმეორო, „ინტელექტუალურ ტანჯვას“ მე სწორედ ნ. სონღულაშვილის დისერტაციის კითხვით მიღებული მიღწევი იმპულსის შედეგად განვიხილავ.

X

ახლა მინდა უშუალოდ შევეხო დ. შველიძის რეცენზიაში გამოთქმულ ზოგ შენიშვნას, კერძოდ მათ, რომლებზეც ჩემი პოზიციის დაფიქსირება ნ. სონღულაშვილის დისერტაციის განხილვის გარეშეც აუცილებლად მეჩვენება.

რაც შეეხება სრული პასუხის გაცემას დ. შველიძის ჰიპერკრიტიკულ რეცენზიაზე, ეს დისერტაციის ავტორის პრეროგატივაა თუ კი, ცხადია, იგი ამას საჭიროდ ჩათვლის ახლა ან მომავალში, სპეციალურად ან რაიმე სხვა პროექტის ფარგლებში. მოკლედ, ეს თავად ნ. სონღულაშვილის გადასაწყვეტია. ამაში მე მას არ და ვერ შევეცილები და არც მის მაგივრად კონკრეტულ შენიშვნებზე პასუხების გაცემა ჩემი მიზანი.

i

საკითხი, რომლის შესახებ პირველ რიგში, მინდა მკითხველის ყურადღება გაგამახვილო, შეიძლება კვალიფიცირებულ იქნას, როგორც რეცენზენტის მიერ ტერმინთა არადექვატურად გაგება. როგორც ირკვევა, დ. შველი-

ძეს, ბევრი რამ არადექვატურად ესმის ნ. სონლულაშვილის დისერტაციაში იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ არ იცნობს გამოყენებული ტერმინების მნიშვნელობას. ერთ-ერთი ასეთი ტერმინია „ინტელიგენცია“, რომელსაც რეცენზენტი აქსიოლოგიურად უდგება და ანიჭებს ექსკლუზიურად დადებით შინაარსს. აქედან გამომდინარე რეცენზენტი უკმაყოფილოა, რომ ნ. სონლულაშვილი ზოგჯერ კულტურულ და პოლიტიკურ ელიტაზე ერთად საუბრობს. დ. შველიძე დარწმუნებულია, რომ ეს დაუშვებელია და კულტურული ელიტა მკვეთრად უნდა გაიმიჯნოს პოლიტიკურისაგან. პირველს იგი პოზიტიურ მოვლენად განიხილავს, განმარტავს, რომ კულტურულ-ინტელექტუალური ნაწილი ანუ კულტურული ელიტა შეადგენს ინტელიგენციას; რაც შეეხება პოლიტიკურ ელიტას, ის ინტელიგენციის კატეგორიას არ შეიძლება მივაკუთვნოთ. ამგვარი გამიჯვნის მართებულობას კი, დ. შველიძის მითითებით, ის მაგალითი აჩვენებს, რომ თუ ინტელიგენციის რიგებში მოვიაზრებთ პოლიტიკურ ელიტასაც, მაშინ ვაჟა-ფშაველა და ფილიპე მახარაძე ერთი ჯგუფის წევრები აღმოჩნდებიან. აი, როგორ მსჯელობს რეცენზენტი:

„ავტორი განმარტავს, რომ „თანამედროვე თეორიულ ლიტერატურაში გამოიყენება ტერმინი კულტურული და პოლიტიკური ელიტა“. სავსებით შესაძლებელია, დავეთანხმებით ჩვენც, მაგრამ ეს არ ნიშნავს ამ ორი ჯგუფის იგივეობას. 1900-იან წლებში ინტელიგენცია აღნიშნავდა საზოგადოების კულტურულ-ინტელექტუალურ ნაწილს, ხოლო მისგან მკვეთრად იყო გამიჯნული პოლიტიკური ელიტა. დისერტაციაში ეს ორი ჯგუფი ხშირად ერთად და ერთი მნიშვნელობით მოიხსენიება, რაც მაშინდელ რეალობას არ შეესაბამება. ნ. ჟორდანიას, გ. ლასხიშვილი, ს. კედია თუ გ. გოგელია ან ა. ჩხენკელი პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლები იყვნენ და არა ინტელიგენცია. თუ ჩვენ გვინდა მეცნიერულ სისტემაში მოვაქციოთ მოვლენები, მაშინ მოღვაწეთა აღნიშნული ჯგუფებიც უნდა გავმიჯნოთ, ხოლო თუ მათ შევაერთებთ, მაშინ ვაჟა-ფშაველაც და ფილიპე მახარაძეც ინტელიგენციის წარმომადგენლებად მოგვევლინებინ“ (გვ. 431).

ამ ამონარიდით ჩანს, რომ დ. შველიძე პოლიტიკას არ თვლის კულტურის ნაწილად. ამგვარი მსჯელობის არაკვალიფიციურობა, სპეციალისტი მკითხველისათვის ძნელი შესამჩნევია არ არის. მაგრამ ეს მსჯელობა, ჩემი აზრით, არც არის გათვლილი სპეციალისტ მკითხველზე, ის საქმეში ჩაუხედავთა გაღიზიანებას და ნ. სონლულაშვილის საწინააღმდეგოდ მათ დარაზმვას ისახავს მიზნად: პოი, საშინელება, ვაჟა-ფშაველა და ფილიპე მახარაძე,

ორივე ინტელიგენტებად მოიხსენია? – აღშფოთდება მაგანი. აქვე განვმარტავ, რომ აღნიშნულ ისტორიულ პირთა შესახებ დისერტაციაში ამგვარ კონტექსტში საერთოდ არაა საუბარი. რეცენზენტს ისინი თავად მოჰყავს მაგალითად და ამიტომ მეც ქვემოთ დ. შველიძის მიერ მოყვანილ ამ მაგალითს განვიხილავ, თორემ ნ. სონდულაშვილის დისერტაცია, ვიმეორებ, ამ მაგალითთან დაკავშირებით არაფერ შუაშია.

მაგრამ ვიდრე რეცენზიიდან ზემოთ წარმოდგენილი ამონარიდის უფრო არსებით განხილვაზე გადავიდოდე, მინდა აქვე შევნიშნო: ინტელიგენციის ჯგუფში გაერთიანების გარეშეც აღნიშნული პიროვნებები ანუ დიდი ქართველი პოეტი და ცნობილი ბოლშევიკი ლიდერი არაერთი სხვა ჩვენ-ჯგუფის თანაწევრებიც არიან. მაგალითად, ორივენი არიან ადამიანები, ორივენი არიან მამაკაცები, ორივენი არიან ეროვნებით ქართველები. არც ადამიანობა, არც მამაკაცობა, არც ქართველობა არ არის ინტელიგენტობაზე ნაკლებ ფუნდამენტური ჩვენ-ჯგუფები თავისი სოციალური არსით. ის, რომ ერთი და იმავე ჯგუფების თანაწევრები არიან ვაჟა-ფშაველა და ფილიპე მახარაძე, ეს არის ობიექტური მოცემულობა. ამაზე გავლენას ვერ მოახდენს მაგანთა მიერ ერთის მოწონების და მეორეს დაწუნების ფაქტი.

როგორც უკვე აღვნიშნე, დ. შველიძე ინტელიგენციის სოციალური ჯგუფის იდენტიფიკაციისას ამოდის აქსიოლოგიური მიდგომიდან. მისთვის ინტელიგენციის ჯგუფი დადებითად მარკირებული ჯგუფია, ამიტომ, მისი შეხედულებით, ინტელიგენტთა ერთობის წევრი არის ეროვნული პოეტი, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ არის ბოლშევიკური პარტიის წარმომადგენელი. სწორედ აქედან გამომდინარე, რეცენზენტი კატეგორიულად მოითხოვს ინტელიგენციისა და პოლიტიკური ელიტის მკაფიო გამიჯვნას.

მაგრამ დღეს სოციალური მოვლენების შეფასებითი ანუ აქსიოლოგიური ინტერპრეტაცია უარყოფილია, როგორც არამეცნიერული. შეფასებითი მიდგომის მიხედვით ჯგუფის იდენტიფიკაციის სირთულე ისაა, რომ, ჯერ ერთი, ინტერპრეტაციისას სუბიექტივიზმის გამორიცხვა შეუძლებელია, და, მეორეც, ასეთ შემთხვევაში ჯგუფის დელიმიტაცია მოითხოვს წინასწარ ჩაღრმავებულ ანალიზს და შედეგი, მიუხედავად ანალიზისა, მაინც ყოველთვის აზრთა სხვადასხვაობას გამოიწვევს. ნიშანი, რომლის გამოკვეთა, საჭიროებს მნიშვნელოვან წინასწარ კვლევას, ცხადია, არ გამოდგება კრიტერიუმად. ამიტომ შეფასებითი მომენტი უნდა გამოირიცხოს და ჩვენ-ჯგუფის განსაზღვრა მოხდეს იმგვარი ნიშნების საფუძველზე, რომლებიც ყოველგვარი

წინასწარი ძიების გარეშეც თვალსაჩინო და უდავოა.

სოციალურ მოვლენებს უნდა მივუღებთ არა აქსიოლოგიურად, არამედ ალტიმეტრიკულად. ინტელიგენციის შემთხვევაში ჯგუფის იდენტიფიკაციისათვის ამოსავალი ობიექტური კრიტერიუმი არის ამ ჯგუფის კავშირი გონებრივ შრომასთან და არა ეთიკურობასთან, გენიოსობასთან, ეროვნული იდეის ერთგულებასთან და ა.შ. ინტელიგენტობა ობიექტური მოცემულობაა. ინტელიგენცია, ეს არის ჯგუფი, რომლის წევრებს გამოარჩევთ არა მაინცდამაინც განსაკუთრებული ინტელექტი ან მაღალი ზნეობრიობა და ა.შ., არამედ შრომითი აქტივობის ხასიათი: ინტელიგენტები არიან გონებრივი შრომის მუშაკები. ამით ისინი განსხვავდებიან ფიზიკური შრომის მუშაკებისაგან. ამ ჯგუფში ერთიანდებიან როგორც დიდი ნიჭის, ასევე საშუალო ნიჭის და სავსებით უნიჭო ადამიანებიც; როგორც ზნეობრივად მდგრადნი, ასევე არამდგრადნიც; როგორც რელიგიურნი, ასევე ათეისტებიც; ქალებიც და მამაკაცებიც; ნაციონალისტებიცა და კოსმოპოლიტებიც და ა.შ. ვიმეორებ: აქსიოლოგიური მიდგომა ამ ჯგუფის იდენტიფიკაციისათვის შეცდომაა. ეს ჯგუფი არ აერთიანებს მხოლოდ იმ ადამიანებს, რომელთა პიროვნული თვისებები საზოგადოების ფასეულებათა შკალაზე განსაკუთრებულად მაღალ პოზიციას იკავებს. საქართველოს უახლესი ისტორიდან ყველამ კარგად ვიცით, რომ ინტელიგენცია შეიძლება იყოს კრიმინალურიც, „წითელიც“ და ა.შ.

ამიტომ, ალტიმეტრიკული ანუ არაშეფასებითი მიდგომით, ვაჟა ფშაველა და ფილიპე მახარაძე ინტელიგენციის ჯგუფში აღმოჩნდებიან: როგორც პოეტობა, ასევე პოლიტიკოსობა უკავშირდება გონებრივ შრომას. თუმცა, კიდევ ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო არც ამ კონკრეტულ დასკვნასთან დაკავშირებით ნ. სონლულაშვილის დისერტაცია არაფერ შუაშია. დისერტაციაში საკითხი იმის შესახებ არის ფილიპე მახარაძე ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენელი თუ არა, საერთოდ არ ისმის.

როგორც ვხედავთ, დ. შველიძის მიერ ტექსტის არასწორად გაგების მიზეზი ისაა, რომ მან არაფერი სმენია სოციალური ფენომენების განხილვისას აქსიოლოგიურ და ალტიმეტრიკულ მიდგომებს შორის განსხვავებაზე და ამიტომ არაადექვატურად იგებს დისერტაციაში გამოყენებულ ტერმინებს.

სწორედ შესაბამისი ცოდნის არქონის გამო რეცენზენტმა ქართული ინტელიგენციის რიგებიდან გამორიცხა პოლიტიკური ელიტა, რომელიც თავიდან სრულიად მიზანმიმართულად დაუკავშირა ექსკლუზიურად ფილიპე მახარაძის პიროვნებას, რათა ამით მკითხველი დაერწმუნებინა ნ. სონლულაშვი-

ლის მსჯელობათა პარადოქსულ მცდარობაში. მაგრამ აქ მისთვის მოულოდნელად დიდ პრობლემას გადააწყდა: მართალია, ინტელიგენციისაგან პოლიტიკური ელიტის გამოთიშვით, ერთმანეთისაგან ვაჟა-ფშაველასა და ფილიპე მახარაძის განცალკევება მოახერხა, მაგრამ ამავე ლოგიკით ინტელიგენციის რიგებიდან გარიცხული გამოუვიდა ქართული პოლიტიკური ელიტის ის ნაწილიც, რომლებიც ეროვნული იდეებისადმი ერთგულებით არის ცნობილი. თავისი მსჯელობის ამ საჩოთირო შედეგს რეცენზენტი კი მიხვდა, მაგრამ იმის ნაცვლად, რომ უარი ეთქვა თავის უსაფუძვლო კრიტიციზმზე, გამოუვალი ვითარებიდან თავის დაღწევას კიდევ უფრო არაკვალიფიციური მსჯელობით შეეცადა:

„არც პოლიტიკური ელიტა იყო მაშინ ჩვენში ერთიანი კატეგორია. ეს მაშინდელი საქართველოს პოლიტიკური რეალობის სამწუხარო თავისებურება გახლდათ. პოლიტიკური ელიტა ორ დაპირისპირებულ ბანაკად იყო გაყოფილი – რევოლუციურ და ეროვნულ ჯგუფებად. ეს თავისებურება, შესაძლოა, იდენტობის დასავლელმა თეორეტიკოსებმა არ უწყოდნენ, მაგრამ „ეპოქის“ სპეციალისტებმა კი უნდა იცოდნენ...“ (გვ. 431-432).

მართლაცდა გასაკვირია ამ მსჯელობის დონე: დ. შველიძე საუბრობს „პოლიტიკურ ელიტაზე“ ანუ გარკვეულ სოციალურ კატეგორიაზე და აქვე ამბობს, რომ ეს არ იყო ერთიანი კატეგორია. აქ რეცენზენტს აშკარად, მისივე სიტყვები რომ გავიმეორო „აზრის გამოთქმის პრობლემა“ აქვს.

პოლიტიკური ელიტის დანაწევრებულობაზე საუბარი ლოგიკურ კავშირში არაა რეცენზიაში წარმოდგენილ დისკურსთან. ეს მსჯელობა რეცენზენტს იმისათვის სჭირდება, რომ როგორღაც თავი დაადწიოს იმ უხერხულ ვითარებას, რომელიც თავადვე შექმნა იმით, რომ პოლიტიკა კულტურას დააცილა და ამის შედეგად ქართული ინტელიგენციის რიგებს „ჩამოაშორა“ ეროვნულ მოღვაწეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი. აი, სწორედ იმისათვის, რომ აღნიშნული ნაკლოვანება მკითხველს შეუმჩნეველი დარჩეს, დ. შველიძე იწყებს ელიტის არაერთგვაროვნების საკითხის განხილვას. და მორიგ არაკვალიფიციურ მსჯელობას გვთავაზობს. მას თუ დავუჯერებთ, პოლიტიკური ელიტის არაერთგვაროვნება მხოლოდ ქართული სინამდვილის მახასიათებელი – „საქართველოს რეალობის სამწუხარო თავისებურება“ – ყოფილა.

იმ პერიოდის საქართველოშიც, რომელსაც ნ. სონდულაშვილის დისერტაცია ეხება, და ახლაც მრავალ ქვეყანაში პოლიტიკური ცხოვრება ხასიათდება განსხვავებული პოზიციებით. დღეს ამ კუთხით იშვიათ გამონაკლისად,

ალბათ, ჩრდილოკორეული პოლიტიკური რეალობა შეიძლება მივიჩნიოთ. მაშ, პოლიტიკური ელიტის იდეური არაერთგვაროვნება როგორაა ქართული გამოცდილების ექსკლუზივი? მიჭირს გაკვირვება არ გამოვხატოთ რეცენზენტის ამ ღონის „მტკიცებულებათა“ გამო. ისევ ღირესა და ბეწვის შესახებ სახარებისეული სენტენცია მახსენდება.

დასავლური მეცნიერების მიმართ რეცენზენტის ირონია კი, რომელიც გამოსჭვივის ზემოთ მოყვანილ ამონარიდში, საბჭოური ისტორიოგრაფიაში „ბურჟუაზიული ისტორიკოსებისადმი“ არსებულ დამოკიდებულებას მაგონებს. სიტყვა „ეპოქის“ ბრჭყალებში ჩასმაც აშკარად იმ საბჭოური ისტორიოგრაფიული დისკურსის გამოძახილია, რომლითაც საქართველოს ისტორიისათვის საანალიზო პერიოდის მნიშვნელობა საგანგებოდ კნინდებოდა. სამწუხაროა, რომ ახალგაზრდა ავტორის კრიტიკის ზღვარგადასულმა სურვილმა პროფესორი იქამდეც კი მიიყვანა, რომ მზადაა ქართული იდენტობის წრთობის ისტორიაში უმნიშვნელოვანეს ხანას წაართვას ეპოქაურობის სტატუსი.

ii

მეორე საკითხიც, არაადექვატურ გაგებას უკავშირდება, რისი მიზეზიც ამ შემთხვევაში არცოდნაზე მეტად არის რეცენზენტის მოჭარბებული ემოცია და წინასწარაკვიატებული განზრახვა, რადაც არ უნდა დაუჯდეს ნ. სონღულაშვილის დისერტაციაში ყველფერი წარმოაჩინოს მხოლოდ უარყოფითი კუთხით. აი, ორი შესაბამისი ამონარიდი დ. შველიძის რეცენზიიდან, რომელშიც იგი თავისი ჩვეული გულმოდგინებით „ამკობს“ ნ. სონღულაშვილს:

„52-ე გვერდზე კვლავ უცოდინრობის რეციდივმა იჩინა თავი: პროკლამაციები საქართველოშიც ვრცელდებოდა „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მეშვეობით“. გავახსენებთ ავტორს, რომ 1918 წლის 19 ნოემბრამდე ჟორდანიასა და მისი ამხანაგების დაბალი ეროვნული იდენტობის ხარისხის წყალობით დამოუკიდებელი ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია არ არსებობდა. არსებობდა მხოლოდ „რსდმპ“ და მისი შემადგენელი ნაწილი – საქართველოს ადგილობრივი სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციები“ (გვ. 422);

„...უშვებს ჩვენი ავტორი აზრობრივ, შინაარსობრივ, გრამატიკულ-სტილისტურ, ფაქტობრივ და სხვა ხასიათის შეცდომებს. აი, როგორც ახლა, როცა წერს ორგან: „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია სოციალიზმის განხორციელებისათვის იბრძოდაო“ და „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი მთავარი იდეოლოგი ნოე ჟორდანია აღნიშნავდაო“ (გვ. 215 და 216). ორივე შემთხვევაში ჩვენ უკვე მივუთითეთ, რომ 1918

წლამდე ასეთი პარტია არ არსებობდა და ჩვენ უკვე აღარ ვიცით ეს ავტორის უცოდინარობას დავაბრალოთ, გულმავიწყობას თუ აზრის გამოთქმის პრობლემას“ (გვ. 445-446).

განა 1918 წლის შემდგომ კი იცის დ. შველიძემ პოლიტიკური ორგანიზაცია სახელწოდებით „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია“? კარტია ასეთი სახელწოდებით არასოდეს არსებობდა. არსებობდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია. ძნელი მისახვედრი არაა, რომ „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია“ ნ. სონღულაშვილის მიერ არაა გამოყენებული პარტიის სახელწოდების აზრით (როგორც ითქვა, ასეთი სახელწოდების პარტია არ არსებობდა). ეს არის მხოლოდ გარკვეული რეალობის აღმნიშვნელი ტექნიკური ტერმინი. „ქართული“ არის ატრიბუტი, რომელიც ახლენს რსდმპ-ის ორგანიზაციების მარკირებას რეგიონის მიხედვით. ეს, ვიძეორებ, ძნელი ამოსაცნობი არაა და დ. შველიძეც, ალბათ, მიხვდებოდა ასეთი გაბოროტებით რომ არ კითხულობდეს ახალგაზრდა ავტორის ნაშრომს.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია გარკვეული პერიოდში რუსეთის იმპერიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ნაწილი იყო, იგი ნამდვილად სპეციფიკურად ქართული მოვლენა გახლდათ. როგორც კარგად აჩვენა თავის ფუნდამენტურ გამოკვლევაში „სოციალიზმი ქართულ ფერებში. სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა. 1883-1917“ (თბილისი, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2007) ს. ფ. ჟონსმა, ქართული სოციალ-დემოკრატია რუსული სოციალ-დემოკრატიისაგან არსებითად განსხვავებული ფენომენი იყო. საქართველოს ისტორიაში ქართულ სოციალ-დემოკრატიის მნიშვნელობის განსაზღვრა – ეს ძალზე დიდი თემაა და სცილდება ამჯერად ჩემი საუბრის მიზანს. ამიტომ ამ მიმართულებით აქ სიტყვას არ გავაგრძელებ. მხოლოდ მოვიყვან ამონარიდს ზემოთ ნახსენები წიგნიდან იმის საილუსტრაციოდ, რომ სოციალ-დემოკრატიულ იდეებს ქართულმა სინამდვილემ და ამ იდეების მატარებელმა პოლიტიკოსთა ჯგუფმა (ქართველმა მენშევიკებმა) მართლაცდა სპეციფიკურად ქართული შეფერილობა შესძინა:

„1905 წლის რევოლუციის შემდეგ ქართული სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა შეივსო ახალი წევრებით თითქმის ყველა კლასიდან თუ სოციალური ფენიდან და ეროვნულ ორგანიზაციად იქცა. სხვა ეროვნების ხალხმა კი თავიანთი წარმომადგენლობის ძებნა სხვა პარტიებში დაიწყეს; სომხებმა – დამნაკცუტუნში, რუსებმა – სოციალისტურ რევოლუციონერთა თუ სხვა

პატრიოტულ ორგანიზაციებში. მთელს კავკასიაში სოციალ-დემოკრატია მხოლოდ საქართველოში შეინარჩუნა მრავალენიკურობა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის იდეების ერთგული გახდა, მაგრამ თავისი შინაარსით ის მაინც ქართული იყო. ამ შინაარსში ასახვა ჰპოვა ქართული გლეხობისა და მუშათა კლასისათვის დამახასიათებელმა ბუნებამ. მუშების დაცვა საქართველოში საქართველოს ინტერესების დაცვად იქცა. 1905 წლის შემდეგ ადგილობრივმა აქტივისტებმა, თითქოს ხელისცეცებით, ისე დაიწყეს რაღაც ახალი სინთეზის ძებნა, რომლისთვისაც „სოციალიზმი ქართული ელფერი“ შეიძლება შეგვერქვა“ (გვ. 35).

iii

შემდეგი შენიშვნა, რომელზედ მინდა ყურადღება მინდა გავამახვილო, დაკავშირებულია ქართველი ერის ჩამოყალიბების საკითხთან. დ. შველიძის რეცენზიაში ნ. სონდულაშვილის, როგორც დისერტაციის ავტორის, შესახებ ვკითხულობთ:

„არც ამ თავში და მით უფრო ნაშრომში იგი არსად არ „ასაბუთებს“ მარქსისტული კონცეფციის საწინააღმდეგო თვალსაზრისს. ამის მაგივრად ის მხოლოდ იმას ასაბუთებს, რომ „ქართული ერთობის წევრებს შორის კავშირი არსებობდა ყოველ ეპოქაში“ და რომ ერთიანობის „აღქმაც“ არსებობდა. ავტორი არსად არ ამბობს, წერს ან ასაბუთებს, რომ ქართველი ერი XIX საუკუნემდე არსებობდა“ (გვ. 413–414).

ამჯერადაც, დ. შველიძე აშკარად იმედოვნებს იმ მკითხველთა დარაზმვას ნ. სონდულაშვილის წინააღმდეგ, რომელთათვისაც ქართველი ერის XIX საუკუნემდე წარმოშობის დაუსაბუთებლობა უპატიებელი ცოდვაა.

თანამედროვე სპეციალურ ლიტერატურაში ფართოდ გაზიარებული თვალსაზრისის თანახმად, ერი ახალი დროის დამახასიათებელი ფენომენია, ეთნიკური ერთობების ერებად ჩამოყალიბება მოდერნიზაციის პროცესის დამახასიათებელ, თვისებრივ ახალ მოვლენებს (მაგალითად, როგორიცაა ბეჭდური მედიის გაჩენა) უკავშირდება და, აქედან გამომდინარე, პრემოდერნულ ერებზე საუბარი მხოლოდ პირობითად შეიძლება. რაც შეეხება, მარქსიზმს, ყოველი გამოკვლევის მიზანი არ შეიძლება იყოს მაინცდამაინც ყველა მარქსისტული დებულების დარღვევა, ისევე, როგორც ასეთი მიზანი არ შეიძლება იყოს ყველა მარქსისტული პოსტულატის დაცვა-გამართლება. ერების წარმოშობის დროის საკითხში მარქსისტული პოზიცია ემთხვევა თანამედროვე სოციოლოგიური სკოლების პოზიციას, მარქსიზმს განასხვავებს არა მიდგომა ერების

ჩამოყალიბების ეპოქისადმი, არამედ მთელი რიგი სხვა მომენტებისა და, სა-
სურველია, პროფესორმა ეს იცოდეს.

ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა არა აქვს რას „ასაბუთებს“ ან არ
„ასაბუთებს“ ნ. სონღულაშვილი. საკითხი სხვა კუთხით არის საგანგაშო:
პროფესორს, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმ-
წიფო უნივერსიტეტში ახალ და უახლესი პერიოდის ისტორიას ასწავლის,
ჰგონია: ნაკლია, როცა ვინმე არ ასაბუთებს ქართველი ერის XIX საუკუნემ-
დე არსებობას.

აქვე მინდა დავაზუსტო: იმის თქმა, რომ ქართული ერთობა ერად
ახალ დროში ჩამოყალიბდა, სულაც არ ნიშნავს მისი ეთნიკური წარსულის
უარყოფას, იმას, რომ ის გაჩნდა ცარიელ ადგილას; არ ნიშნავს ქართული
ჩვენ-ჯგუფისა და ქართული თვითცნობიერების არარსებობას წინარე საუკუ-
ნეებში. ეს მხოლოდ იმ უდავო ფაქტს ნიშნავს, რომ ახალ დროში ქართ-
ველთა თვითცნობიერება გამოიკვეთა შესაბამისი გამოწვევების მიხედვით და
ქართული ერთობის კონსოლიდაციის დონემ მიაღწია განსაკუთრებულ, მანამ-
დე ნამდვილად არნახულ, ნიშნულს.

ამგვარად, „ერი“ („ერი“ – უძველესი ქართული სიტყვა – „ნაციის“
გაგებით ანუ მოდერნული ეპოქის ფენომენის აზრით, დაფიქსირებულია უკვე
XIX საუკუნეში) სპეციფიკური ტერმინია, რომელიც გამოიყენება ექსკლუ-
ზიურად ახალი დროის კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე აღმოცენებუ-
ლი ერთობების აღსანიშნავად. პრეინდუსტრიულ ხანაში ანუ ამ ტიპის ერთო-
ბების განვითარების სხვა ეტაპების შესატყვისად, მეცნიერების მიერ გამოიყე-
ნება სხვა ტერმინები. რაც შეეხებათ ეროვნულ მოღვაწეებს ანუ ნაციონალის-
ტებს, ისინი უგულვებელყოფენ კოლექტიური-კულტურული იდენტობის მქონე
ერთობის სხვადასხვა მდგომარეობის სხვადასხვა ტერმინით აღწერის საჭი-
როებას სრულიად გასაგები მიზეზის გამო: ისინი ხომ მეცნიერებისათვის აუ-
ცილებელ სიზუსტეს არ ესწრაფვიან. ამიტომ ყველა ეპოქისათვის შესაძლე-
ბელია, რომ ნაციონალისტი პოლიტიკოსი ან საზოგადო მოღვაწე ქართულ
ერთობის მისამართით მხოლოდ ერთ ტერმინს ანუ „ერს“ იყენებდეს, მაგრამ
მეცნიერის პოზიცია, განსხვავებული უნდა იყოს. მაგალითად, ის რომ რომე-
ლიმე პოლიტიკური ლიდერი ან საზოგადო მოღვაწე ან რიგითი ქართველი
ქართულ ერთობას ერად მოიხსენიებს ვახტანგ გორგასლის მეფისას და ილია
ჭავჭავაძის ეპოქაშიც, ცხადია, სულაც არ ნიშნავს, რომ ქართველთა თვით-
შეგნების დონე V და XIX საუკუნეებში ერთნაირი იყო. ამ ტიპის მსჯელო-

ბა, რომ ისტორიზმს მოკლებულია და, შესაბამისად, სამეცნიერო თვალსაზრისით, გამოუსადეგარია, მე მგონი, საკამათო არ არის.

მეცნიერები ვერ შეცვლიან, ნაციონალისტურ რიტორიკას და ვერც მის იმპულსს ქართული ჩვენ-ჯგუფის რიგით წევრებზე, მაგრამ თავად ქართულ სამეცნიერო წრეებში დროა დასრულდეს შესაბამისი თეორიული ცოდნის არქონით ნასაზრდოები ფსევდოპატრიოტული დისკურსი ქართველი ერის უხსოვარ დროში ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით. ქართული ერთობის, როგორც ეროვნული (sic!) ერთობის ფორმირება, ახალი დროის მოვლენაა, თუმც ქართული იდენტობის ისტორია საუკუნეთა სიღრმეში (აიეტის კოლხეთის მიღმა) იკარგება.

iv

რეცენზენტის შემდეგი შენიშვნა, რომელიც მინდა განხილვის საგნად ვაქციო, შეეხება ნ. სონდულაშვილის მიერ სადისერტაციო თემის არჩევანს. რეცენზენტის აზრით, დისერტაციის ქრონოლოგიური ჩარჩო არის იმდენად ფართო, რომ ნაშრომის უხარისხობა გარდაუვალი იყო:

„...ავტორმა ვერ გაითვალისწინა აგრეთვე საკვლევი პრობლემის მეტისმეტი ქრონოლოგიური სიფართოვე. 1900-1917 და 1917-1921 წლების პერიოდების საქართველოს ისტორია ორი სრულიად განსხვავებული და ცალკე შესასწავლი პრობლემებია და მათი სრულყოფილად შესწავლა ერთი სადოქტორო დისერტაციის ფარგლებში არარეალისტური ამოცანაა. ასეთ შემთხვევაში ნაშრომი წინასწარაა განწირული, რომ იყოს მეტისმეტად ზედაპირული, ზოგადი და ფრაგმენტული“ (გვ. 412).

თავად რეცენზენტი ვერ ითვალისწინებს, რომ დისერტაცია ეხება იდენტობის ფორმირების პროცესს. ამგვარ ისტორიულ პროცესზე დაკვირვებისათვის ოცწლიანი პერიოდი არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ჩაითვალოს მეტისმეტად დიდად. თუ სადოქტორო დისერტაციის ფარგლებში არ არის მიზანშეწონილი ამ ტიპის პროცესების კვლევა, მაშ სადაა მიზანშეწონილი? საინტერესოა, აგრეთვე რამდენწლიანი პერიოდი მიაჩნია დ. შველიძეს ოპტიმალურად სადოქტორო ნაშრომისათვის? ერთი, ორი თუ სამი? ასეთ შემთხვევაში, ალბათ, მას ექნებოდა შენიშვნა საკვლევი პერიოდის მეტისმეტი სივიწროვის გამო.

არ მიმაჩნია მართებულად სადოქტორო დისერტაციისათვის თემის დავიწროების მოთხოვნა. უნდა იწერებოდეს და იცვებოდეს დისერტაციები, რომლებიც შედარებით ვიწრო პრობლემას (ერთ წყაროს, ერთ პიროვნებას,

ერთ მოვლენას და ა.შ.) ეძღვნება და მიზნად ისახავს დეტალების წარმოჩენას, მაგრამ ასევე უნდა იწერებოდეს და იცვებიდეს დისერტაციები, რომლებიც მიზნად ისახავს წყაროთა ჯგუფის, საზოგადოებრივი ფენის ან სულაც მთელი საზოგადოების, ეპოქის და ა.შ. ერთიანად წარმოდგენას. ორივე ტიპის გამოკვლევა საჭირო და ფასეულია, ისინი ერთმანეთს ავსებს, რადგან ისტორიული რეპრეზენტაციისათვის მნიშვნელოვანია, როგორც დეტალი, ცალკეული, ისე დეტალთა ერთიანობა და საერთო ხედი. ვიწრო პრობლემისადმი მიძღვნილ გამოკვლევაში გვაკლია ზოგადი პანორამა, დიდი პრობლემისადმი მიძღვნილ გამოკვლევაში გვესაკლიება დეტალები. ერთი მეორეს გამორიცხავს. შეუძლებელია, ერთ ნაშრომში ყველა დეტალი ზედმიწევნით იყოს აღნუსხული და საერთო ხედი არ დაიკარგოს. ასევე საერთო ხედის ჩვენებისას, შეუძლებელია დეტალები არ გაფერმკრთალდნენ. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ორივე პროფილის გამოკვლევები არ უნდა იქმნებოდეს. ნ. სონდულაშვილის დისერტაციის მიზანი საუკუნის მეოთხედში ქართული ერთობის იდენტობრივი პერცეფციების ჩვენებაა. მაგრამ მრავალფოკუსიანობის მიზეზით მისი ნაშრომი დასაწუნი არ არის და არ ჩამოუვარდება იმგვარ ნაშრომებს, რომლებიც ერთი საომარი შეტაკების, ერთი საზავო ხელშეკრულების, ერთი საარქივო დოკუმენტის, ერთი ისტორიული პიროვნების გარშემო ტრიალებს.

დაბოლოს, ჩვენი პასუხი სათაურში დასმულ კითხვაზე: როგორი უნდა იყოს სადოქტორო დისერტაცია? მჯობნის მჯობს რა დალევს, მაგრამ მე ვფიქრობ, ნ. სონდულაშვილის დისერტაცია „ქართული ერთობა და ეროვნული იდენტობა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში“ პრობლემის ახლებური დასმით, კარგად ფორმულირებული ამოცანებით და საინტერესო შედეგებით დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი ნაშრომის კარგი ნიმუშია.

ხოლო რაც შეეხება რეცენზიას საკვალიფიკაციო ნაშრომზე თუ, საზოგადოდ, სამეცნიერო გამოკვლევაზე, იგი ნამდვილად არ უნდა იყოს ისეთი, როგორიც დ. შველიძის მიერ ნაჩქარევად მომზადებული „ნაგვიანები“ გამოხმაურებაა.

მე ბოდიში მინდა მოვუხადო მკითხველს იმისათვის, რომ პირდაპირ და

ამიტომაც მკაცრად გავეცი პასუხი პროფ. დ. შველიძის რეცენზიას; იმისათვის, რომ მომიწია გამომეძეურებინა ზოგიერთი საჩოთირო ფაქტი. მაგრამ, მერწმუნეთ, ეს კოლეგის უაღრესად უკადრისმა საქციელმა მაიძულა.

ნამდვილი დილემის წინაშე ვიყავი: თქმაც ძნელი იყო და ართქმაც. როგორც მოგეხსენებათ, რუსთაველი თავის ცნობილ სენტენციაში – „ზოგჯერ თქმა სჯობს არათქმასა, ზოგჯერ თქმითაც დაშავდების“, გადაჭრით არაფერს გვირჩევს, გარდა იმისა, რომ ვითარების გათვალისწინებით უნდა მოვიქცეთ.

ართქმას მე თქმა ვამჯობინე.

მარიამ ჩხარტიშვილი

თბილისი, 2013 წლის 11 აპრილი